BELLINGWEDDE

gemeentebeschrijving
regio Oldambt/Westerwolde

Monumenten Inventarisatie Project provincie Groningen

colofon

uitgever : Provincie Groningen

samenstelling : P. Harkema
M.H. Panman

eindredactie
en lay-out : L. Hacquebord

INLEIDING

De gemeentebeschrijving van Bellingwedde is ontstaan in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP). Dit project is geïnitieerd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en uitgevoerd door de provincies. Het heeft als doel een globaal overzicht te geven van de stedebouw en bouwkunst uit de periode 1850-1940. De inventarisatie is per provincie, gebiedsgewijs aangepakt. Voor de provincie Groningen waren dat de volgende gebieden: het Hogeland (inclusief de gemeente Slochteren), het Westerkwartier, het Oldambt, de Veenkoloniën en het Gorecht.

Om greep te krijgen op het inventarisatiegebied is de volgende methodiek ontwikkeld:
1 er is een regiobeschrijving gemaakt van elk van de hierboven genoemde gebieden, die een algemeen kader biedt voor de uitgevoerde inventarisaties;
2 in samenhang daarmee is per gemeente een gemeentebeschrijving opgesteld, die nader ingaat op de ontwikkelingen in die gemeente;
3 verder zijn door middel van veldwerk structuren en objecten uit de betreffende periode geïnventariseerd. De inventarisatie heeft tevens als toetsing gediend van de regio- en gemeentebeschrijving.

In de gemeentebeschrijving van Bellingwedde wordt in het kort een beeld geschetst van de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente tot 1940. De volgende aspecten komen hierbij aan de orde:

1 begrenzing en ligging van het gebied
2 ontstaansgeschiedenis
3 grondgebruik
4 infrastructuur
5 nederzettingsstructuur.

Na deze ontwikkelingsschets van de gemeente wordt tenslotte in hoofdstuk 6 doel en methodiek van het stedebouwkundig veldonderzoek en de inventarisatie van de bouwkunst weergegeven.
Door de hele tekst staan steeds tussen haakjes inventarisatienummers vermeld. Hiermee wordt verwezen naar het vijf delen tellende rapport "Registratie cultuurhistorische waardevolle objecten", waarin de resultaten zijn neergelegd van een tussen 1981 en 1990 uitgevoerde inventarisatie van de bouwkunst in het herinrichtingsgebied Oost-Groningen.

Bij de totstandkoming van deze gemeentebeschrijving en de inventarisatie hebben wij van de kant van de gemeente alle mogelijke medewerking ontvangen. Wij willen haar hiervoor hartelijk bedanken.

P. Harkema
M.H. Panman

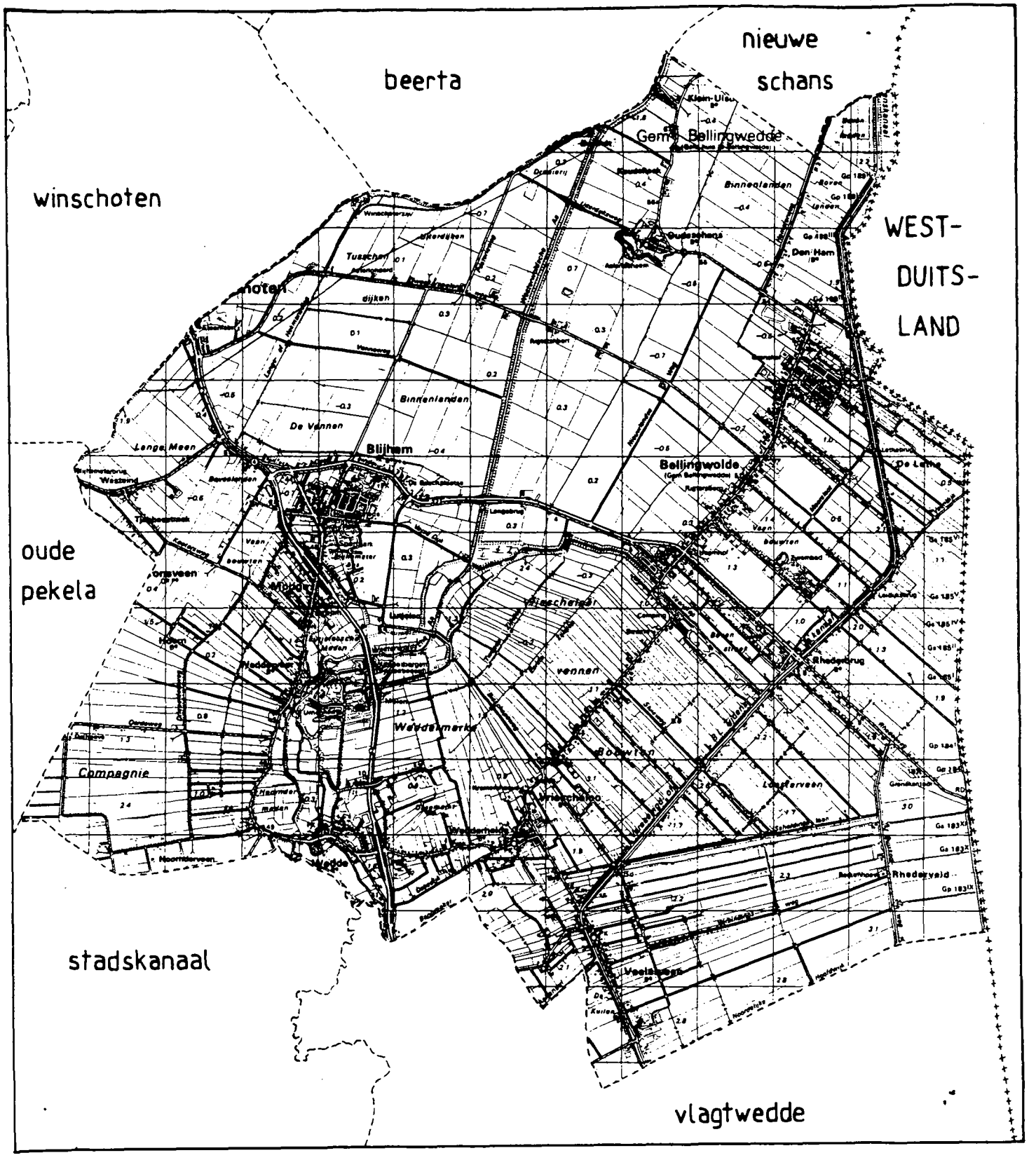

GEMEENTE
BELLINGWEDDE

2,5 km

Inhoudsopgave

GEMEENTEBESCHRIJVING BELLINGWEDDE.....1

1 Ligging.....1

2 Ontstaansgeschiedenis.....2
2.1 Geologische geschiedenis.....2
2.2 Bewoningsgeschiedenis.....3

3 Agrarisch grondgebruik.....5

4 Infrastructuur.....8
4.1 Landwegen.....8
4.2 Waterwegen.....8
4.3 Tram- en spoorwegen.....8
4.4 Overig vervoer.....9

5 Nederzettingsstructuur.....10
5.1 Algemeen.....10
5.2 Nederzettingsstructuur per dorp.....11
- Bellingwolde.....11
- Vriescheloo.....13
- Blijham.....14
- Morige.....16
- Lutjeloo.....17
- Wedde.....17
- Wedderheide.....18
- Veelerveen.....18
- Oudeschans.....19
5.3 Verspreide bebouwing.....21

INVENTARISATIERESULTATEN

6 Inventarisatie stedebouw en bouwkunst.....23
6.1 Stedebouwkundig veldonderzoek.....23
6.2 Gebieden met bijzondere (stedebouwkundige) waarden.....24
- Veelerveen.....24
- Bellingwolde.....25
6.3 Inventarisatie van de bouwkunst.....28

LITERATUUR.....29

GEMEENTEBESCHRIJVING BELLINGWEDDE

1 Ligging

De gemeente Bellingwedde ligt in het oosten van van de provincie Groningen, op de grens van drie landschappelijke eenheden, nl. Westerwolde, Oldambt en de Veenkoloniën.
De gemeente grenst in het noorden aan de gemeenten Beerta en Nieuweschans, in het westen aan Winschoten en Oude Pekela, in het zuiden aan de gemeenten Stadskanaal en Vlagtwedde. In het oosten grenst Bellingwedde aan Duitsland.

Het grondgebied van de gemeente beslaat 11.013 ha.

Tot deze gemeente behoren de grotere dorpen:
Bellingwolde en Blijham, de kleinere dorpen of gehuchten De Bult, Den Ham, Hoorn, Hoornderveen, Klein Ulsda, Koudehoek, De Lethe, Lutjeloo, Morige, Oudeschans, Rhederbrug, Rhederveld (ged.), Tjabbesstreek, Veelerveen, Vriescheloo, Wedde, Wedderheide, Wedderveer, Westeind, Winschoter-Hoogebrug.

In 1949 en 1963 hebben de voormalige gemeenten Wedde en Bellingwolde grenswijzigingen ondergaan. Op 1 september 1968 zijn deze beide gemeenten samengevoegd.

2 Ontstaansgeschiedenis

2.1 Geologische geschiedenis

De huidige oppervlaktevormen van de gemeente Bellingwedde hebben onder invloed gestaan van de laatste twee ijstijden van het Pleistoceen en het Holoceen. In de Saale-ijstijd werd het noordelijk deel van Nederland door landijs bedekt. In de laatste fase kende het landijs een stilstandperiode in Oost-Groningen waarbij langs het ijsfront de ondergrond omhoog werd geperst tot lage heuvels (stuwwallen). Een voorbeeld van zo'n lage heuvel ligt ter plaatse van Bellingwolde. Door het landijs werd een pakket keileem afgezet dat op de meeste heuvels in het Dollardgebied aan/ nabij het oppervlak voorkomt.
In de koude en droge periodes van de volgende ijstijd kwamen dikke pakketten dekzand tot afzetting. In het Dollardgebied komt het dekzand aan de oppervlakte voor, op en rondom de glaciale heuvels (omgeving Bellingwolde). De oorspronkelijke dekzandmorfologie is door menselijk ingrijpen gewijzigd (verveningen, egalisaties).
In het Holoceen werd het klimaat warmer en vochtiger waardoor de zeespiegel en dus ook de grondwaterstanden stegen. Veengroei werd hierdoor mogelijk gemaakt. Veengroei begon aan de randen van het Dollardkleigebied op die plaatsen waar de pleistocene ondergrond thans het hoogst gelegen is. Vermoedelijk hangt de oorzaak daarvan samen met het voorkomen van minder doorlatende lagen in de ondergrond. Later breidde de veengroei zich uit over de lager gelegen delen van het pleistocene landschap. Zo raakte het Dollardgebied langzamerhand bedekt door een veenpakket. In het veengebied ontwikkelde zich een een afwateringsstelsel met tal van kleine veenriviertjes.
In de 15e en 16e eeuw werd het Dollardgebied grotendeels door de zee overstroomd. De invloed van de zee reikte, vooral langs de Westerwoldse A en de Pekel A, diep het land in. De Dollardboezems zijn langzamerhand weer dichtgeslibd en successievelijk ingedijkt.

De gemeente Bellingwedde kent, geomorfologisch gezien, de volgende eenheden met bijbehorende bodemsoorten:

1 zeeboezemvlakte - kleigronden (licht en zwaar)
2 getijde-afzettingsvlakte - kleigronden (licht en zwaar)
3 ontgonnen veenvlakte - kleidek met venige tussenlaag op zand
4 veenkoloniale ontginningsvlakte - humushoudend zanddek en venige tussenlaag
5 dekzandvlakte/dekzandwelving - lemig fijn zand
6 beekdalafzettingen en dekzandrugje - broekveengronden
7 vlakke dekzandvlakte - leemarm em zwak lemig fijn zand.

De hoogteligging in de gemeente Bellingwedde varieert van -0.6 NAP bij Tjabbesstreek, ten westen van Blijham, tot 3.1 +NAP bij Vriescheloo, een dekzandwelving.

2.2 Bewoningsgeschiedenis

De gemeente Bellingwedde wordt in het algemeen tot het Dollardlandschap gerekend. Het oude Dollardlandschap, vóór de inbraken, was een veenlandschap op een golvende pleistocene dekzandondergrond. Hier en daar staken zandkoppen boven het veen uit met plaatselijk keileem in de ondergrond.
De bewoning kwam voornamelijk voor op wierden die lagen op de 4 tot 7,5 km brede klei-oever van de Eems (ten noorden van de gemeente Bellingwedde). In tweede instantie kwam bewoning voor langs de rivieren de Termunten Ee en de Westerwoldse A. Het lager gelegen veengebied was veel dunner bevolkt.

De oudste vestigingsplaatsen van de bevolking in de gemeente Bellingwedde waren de hoger gelegen zandruggen, bv. die van Bellingwolde. Hier vestigden mensen zich in de 11e-12e eeuw. Het esdorp Wedde is waarschijnlijk enkele eeuwen ouder.
Het gebied ten noorden van deze zandrug werd geregeld door de Dollard overspoeld. Toch waagden de bewoners van de zandrug het daar te gaan wonen in verband met de grote vruchtbarheid van de kleigronden. Ze wierpen wierden op om tegen eventuele vloeden beveiligd te zijn. Het water steeg langzaam ten gevolge van het zakken van de veen-kleibodem en het hoger worden van de vloeden. De wierden werden daarop verhoogd.
De kloosters die in deze gebieden werden gevestigd (Heiligerlee, Dünenbroek) zorgden o.a. voor de dijkaanleg.

Over het ontstaan van de Dollard bestaan verschillende theorieën. Zeker is dat er geen sprake is geweest van één grote inbraak van de zee, maar dat er verschillende keren inbraken zijn geweest die het overstroomde gebied steeds hebben vergroot.
De eerste overstroming in het Oldambt heeft waarschijnlijk tussen 1420 en 1428 plaatsgehad.

In het gebied werd al vroeg een aanvang genomen met de aanleg van dijken. Allereerst vanwege een vergroting van de veiligheid, later ook als reactie op het grote landverlies. Al vrij lang vóór 1413 moeten dijken bestaan hebben omdat er in dat jaar sprake is van opzettelijke dijkvernielingen.
In 1454 is een dijk aangelegd waardoor het voor het daarachterliggende gebied vrij rustig is geweest. Na 1509 bereikt de Dollard in het westelijk gebied zijn grootste omvang. Voor het oostelijk gebied kan hetzelfde

jaartal worden aangehouden, alhoewel inbraken daar waarschijnlijk ook al eerder hebben plaatsgehad.
Door de Dollardinbraken zijn vele dorpen verdwenen. De wierdedorpen op de kleioever langs de Eems hebben nog het langst stand gehouden.

De dijken langs de Westerwoldse A en bij Vriescheloo hebben vroeger niet zozeer een zeewerende functie gehad als wel een waterkerende functie voor het ten zuiden ervan gelegen gebied. De kolken zijn hier ontstaan door een te grote toevoer van water dat niet tijdig op de Dollard kon worden geloosd.
Ten noorden van Bellingwolde deed men, na aanleg van de dijken, aan landaanwinning, ten zuiden aan landontginning. Rond de eeuwwisseling (19e/20e eeuw) werden honderden hectaren veen afgegraven. Turf was een belangrijk en steeds meer gevraagd handelsartikel geworden en bovendien liet de ontginning vruchtbaar bouwland achter. Talloze wijken werden gegraven voor afvoer van het overtollige water. Uiteindelijk mondden zij uit in de Westerwoldse A. Deze kon in een regenperiode het water niet verwerken en zo kwam in de 19e eeuw hoe langer hoe meer wateroverlast vanuit het veengebied.
Er werd dus niet alleen tegen het zoute water maar ook tegen het zoete water gevochten. De dijken langs de Westerwoldse A moesten dan ook voortdurend worden verhoogd.

Als sporen van de Middeleeuwse en latere bewoning in het gebied van de gemeente Belllingwedde getuigen o.a. het Huis te Wedde en de verdedigingswerken (ontstaan in 1593 en 1797). Het Huis te Wedde staat in de gelijknamige plaats en is gebouwd tussen 1362 en 1370 als onderkomen voor de Addinga's, een belangrijke familie. Van daaruit voerden ze het bewind over Westerwolde.
In de periode tussen circa 1570 en 1850 zijn in het Dollardgebied een aantal verdedigingswerken aangelegd. De ligging van deze verdedigingswerken geeft een indruk omtrent de oude kustlijn van de Dollard. In de gemeente Bellingwedde zijn twee verdedigingswerken aangelegd, nl. de zogeheten flêche en redoute bij Bellingwolde, aangelegd circa 1797, opgeheven circa 1870 als onderdeel van de 2e linie van de Eems. Slechts een gedeelte is nog te herkennen als verhoging in het landschap. Het tweede verdedigingswerk is Oude Schans, een fort of schans aan de Westerwoldse A, aangelegd in 1593, die zijn betekenis heeft verloren in 1815-1819. De schans is op een oude Dollarddijk gebouwd (Hamdijk). Door de latere inpolderingen verloor de schans zijn waarde, waarna Nieuweschans werd aangelegd. De kern van de vesting, een deel van de gracht en de wallen zijn nog gedeeltelijk te herkennen. De oorspronkelijke vesting is nog gedeeltelijk in de kavelstructuur terug te vinden.

3 Agrarisch grondgebruik

De gemeente Bellingwedde, die een samenvoeging is van de gemeenten Bellingwolde en Wedde, laat een omslag zien van grasland naar bouwland. De volgende tabellen en grafieken illustreren dit gegeven. Van groter belang was echter de toename van de oppervlakte cultuurgrond als gevolg van de ontginning en openlegging van het veen.

Agrarisch grondgebruik gemeente Bellingwolde

jaar	% akker	% gras	% tuin	tot.opp. cultuurgrond (ha).
1815	23,2	76,8		2849,84
1833	44,3	52,8	2,9	3620,51
1862	72,7	27,3		4160,03
1885	77,1	20,9	2,0	4130,00
1930	81,0	16,1	2,8	5628,91

Agrarisch grondgebruik gemeente Wedde

jaar	% akker	% gras	% tuin	tot.opp. cultuurgrond (ha).
1815	22,1	77,9		2096,13
1833	43,9	54,8	1,3	3394,93
1862	67,3	33,7		2992,93
1885	73,6	25,1	1,2	3468,17
1930	76,5	21,0	2,5	3939,21

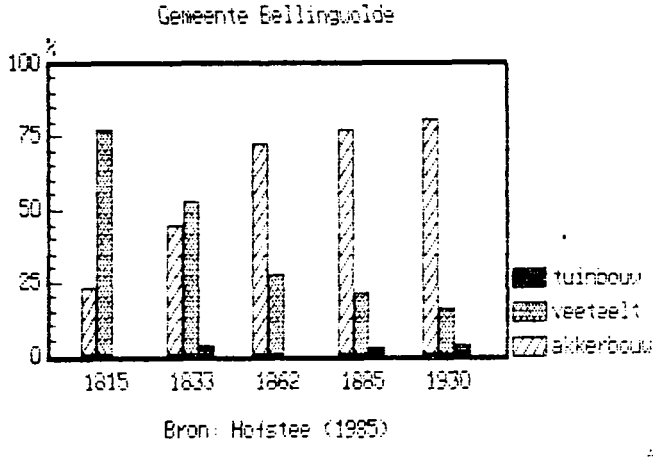

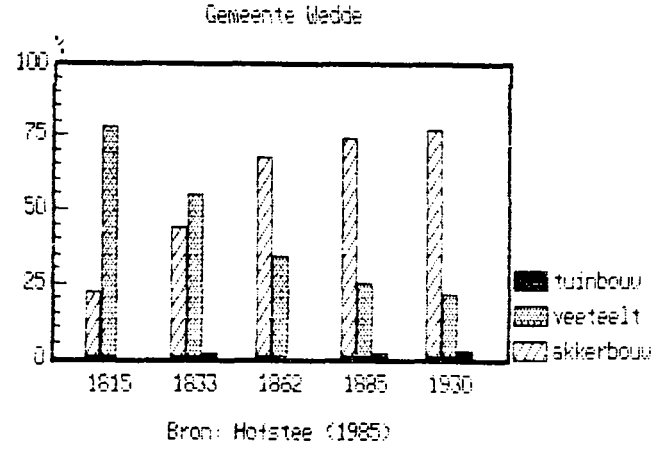

Bellingwedde, een gemeente die op de grens ligt van de landschappelijke eenheden Oldambt, Westerwolde en de Veenkoloniën, laat een omslag zien van grasland naar bouwland in de 19e eeuw. Dit veroorzaakte een

verandering van het boerderijtype. Er verschenen steeds meer boerderijen van het Oldambster type in plaats van het Westerwoldse type.
De beide gemeenten vertonen bijna dezelfde cijfers zien en zullen als één gemeente worden besproken.

UIt de cijfers blijkt dat in 1862 de verhouding grasland-bouwland is omgeslagen ten gunste van bouwland. Oorzaken van deze omslag zijn o.a. de veepest, de verbetering van de waterbeheersing en de grotere vraag naar akkerbouwprodukten. Tot 1930 neemt het percentage bouwland toe tot rond de 80% van de totale oppervlakte cultuurgrond.

De verschuiving van grasland naar bouwland in het Oldambt zet in het noorden al in aan het begin van de 19e eeuw. Deze ontwikkeling heeft zich naar het zuiden voortgezet, waar in 1862 in de gemeente Bellingwedde akkerbouw de overhand krijgt.
De kleigronden langs de Dollard zijn waarschijnlijk toch nog lange tijd als grasland in gebruik geweest. De waterstand was hier voor de akkerbouw niet ideaal. De ontwikkeling van het Oldambt, en ook van de gemeente Bellingwedde tot een vrijwel uitsluitend akkerbouwgebied was dan ook niet mogelijk zonder ingrijpende verbeteringen van de afwatering.

Rond 1800 was men in het Dollardgebied (in Bellingwedde iets later) al bezig te onderzoeken of het mogelijk was om kleigronden als bouwland in gebruik te nemen. De bouw van watermolens was daar al een teken van. De verhouding bouwland-grasland zou hierdoor gaan veranderen.

De periode van de grootste welvaart in Bellingwedde lag in de derde kwart van de 19e eeuw. Na circa 1875 daalde de werkgelegenheid in de landbouw, enerzijds door daling van de conjunctuur, anderzijds door de invoering van arbeidsbesparende methoden en de opkomende mechanisatie. Dit leidde vooral in het Oldambt tot scherpe economische tegenstellingen en sociale onrust. Omdat er weinig vervangende werkgelegenheid tot stand kwam (in de Veenkoloniën kwamen de landbouwindustrieën) trokken veel werkloze landarbeiders in de loop van de tijd weg.
De indertijd extreme rijkdom van de boeren is in de loop van deze eeuw langzamerhand achteruit gegaan.

De grote welvaart halverwege de 19e eeuw werd vermoedelijk ook bereikt door de aktiviteiten van de landbouwvereniging. Deze was in 1854 opgericht met als doel de landbouw in deze gemeente op een hoger plan te brengen. Men probeerde het produktieniveau en de kwaliteit van de landbouwgewassen te verbeteren, men maakte gemeenschappelijk gebruik van landbouwmachines en men probeerde de vruchtbaarheidstoestand van de landbouwgronden te verbeteren (eigen stalmest en slijk uit de Dollard). Ook kocht men gezamenlijk

landbouwbenodigdheden in. Aan het eind van de 19e eeuw werd in Bellingwolde een zuivelfabriek opgericht, die in 1934 ophield te bestaan.
Andere activiteiten die ten gunste kwamen van de landbouw waren de kanalisatieplannen. Het in 1918 gegraven B.L. Tijdens-kanaal was van grote betekenis voor de aan- en afvoer van de landbouwprodukten. Ook hield de landbouwvereniging zich bezig met de ruilverkaveling. Vanaf 1925 bestonden er al plannen. (De Ruilverkavelingswet kwam in 1924). In 1947 is de ruilverkaveling tenslotte aangevraagd en in 1969 gereed gekomen. Bijzonder voor deze ruilverkaveling zijn de boerderijverplaatsingen, namelijk 6 bedrijfsgebouwen uit Bellingwolde en 8 uit Blijham. Deze staan nu aan de huidige Tweekarspelenweg. Het gebied van Blijham en Bellingwolde heeft door deze ruiverkaveling een grote verandering ondergaan.

In de gemeente Bellingwedde is dan ook weinig oorspronkelijke verkaveling te herkennen. Nog wel oorspronkelijk is de verkaveling van de Vrieschelo̧er Vennen en van het Rhederveld.
Rond 1850 kwam in deze gemeente voornamelijk strokenverkaveling voor. In 1980 was de strokenverkaveling grotendeels vervangen door een regelmatige blokverkaveling. Bij Rhederbrug is nog de oorspronkelijke strokenverkaveling te zien en bij Rhederveld de veenkoloniale verkavelingsstructuur.

4 Infrastructuur

4.1 Landwegen

In het noordoosten van de provincie Groningen ging men in de eerste helft van de 19e eeuw meer en meer over tot verharding van het wegennet. Ook in de gemeente Bellingwedde was er behoefte aan verharde wegen. Langzamerhand werden zandwegen met puin en grind verhard. Zo werd de Blijhamsterweg, in 1843 aangelegd, in 1854 verhard.
In Bellingwolde werd in 1857 de hoofdweg verhard. Dit was een deel van de oude weg die van Groningen naar Duitsland liep. Deze weg had twee tollen om de kosten van de verharding en het onderhoud te kunnen betalen. Deze stonden op de kruispunten Bellingwolde-Vrieschelo-Blijham en Bellingwolde-Oudeschans-Den Ham. In 1863 werd de Rhederweg verhard.
In de periode 1900-1940 ging de verharding van het wegenstelsel door.

4.2 Waterwegen

De hoofdstructuur van Westerwolde wordt bepaald door de dalsystemen van de Westerwoldse A en de Ruiten A met de daaraan gelegen esdorpen en esgehuchten. Het zuidelijke gedeelte van de gemeente Bellingwedde behoort nog tot Westerwolde.
De Westerwoldse A is door de Ruilverkaveling van Bellingwolde gedeeltelijk verdwenen en/of gekanaliseerd.

De waterwegen in de gemeente Bellingwedde hebben een afwateringsfunctie en een vervoersfunctie. Door de overstromingen en de latere inpolderingen zijn veel natuurlijke waterlopen verdwenen. Voor het gehele Oldambt geldt trouwens dat in de loop der tijd vele min of meer natuurlijke waterlopen gekanaliseerd of verdwenen zijn.

De gemeente Bellingwedde kent de volgende waterwegen:
- Westerwoldse A (gedeeltelijk natuurlijk en gedeeltelijk verlegd en gekanaliseerd)
- Hamsterdiep bij Den Ham (gegraven)
- B.L. Tijdenskanaal (gegraven 1918)
- Hekmansdiep (gegraven)

4.3 Tram- en spoorwegen

Aan het eind van de 19e eeuw ontwikkelde zich in de randgebieden van Westerwolde, de Veenkoloniën en Oldambt de exploitatie van de tramwegen. De plaatsen Winschoten en Ter Apel werden centra van vervoer.
Op 26 oktober 1900 werd de paardetram van Bellingwolde

naar Winschoten in gebruik genomen. Deze lijn sloot aan op de spoorlijn van Groningen naar Winschoten (in 1868 aangelegd).
In 1906 werd er een commissie in het leven geroepen die het verkeerswezen in oostelijk Groningen moest proberen te verbeteren.
De Stoomtramwegmaatschappij Oostelijk Groningen is als naamloze vennootschap opgericht op 12 juni 1912 en heeft verschillende lijnen in exploitatie genomen. Het doel van deze onderneming was een geheel net van tramlijnen in Oost-Groningen te verzorgen.
Door de tussenkomst van de eerste wereldoorlog is alleen de lijn van Winschoten naar Ter Apel geëxploiteerd (1915). Wel werden er nog zijlijnen aangelegd naar Blijham-Bellingwolde (1917) en een lijn van Winschoten naar Delfzijl (1919). Een renderende onderneming werd de n.v. niet. Door het toenemend rijwiel- en autoverkeer in vooral de jaren dertig van de 2oe eeuw daalde het aantal vervoerde personen en de hoeveelheid vervoerde vracht. Langzamerhand gaf de exploitatie verliezen te zien.
Er was in de gemeente Bellingwedde ook behoefte aan verdere ontsluiting door middel van spoorwegen. In 1868 werd het baanvak Groningen-Winschoten opengesteld. Dit baanvaak was door de Staats Spoorwegen aangelegd. Bellingwedde had aansluiting op deze spoorlijn door middel van paardetram en later stoomtram. In deze gemeente heeft echter nooit een spoorlijn gelopen.
De tram was er voornamelijk voor passagiersvervoer, daarna voor postvervoer en een beperkt goederenvervoer, als verbinding tussen de dorpen.

4.4 Overig vervoer

In de jaren dertig werden veel tramverbindingen overgenomen door busdiensten. Dit werd o.a gedaan door de G.A.D.O. (Groninger Autobusdienst Onderneming).
Het goederenvervoer in de gemeente Bellingwedde ging niet alleen per tram maar ook boderijders zorgden ervoor. De boderijders brachten op verzoek goederen mee uit de stad Groningen. Men kon bestellingen doen en die bij de boderijders opgeven. Op regelmatige tijden gingen deze boderijders dan naar de stad Groningen.
Toen het wegennet werd verbeterd gingen de boderijders ook met vrachtwagens naar de stad. Als in de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers steeds meer vrachtwagens worden gevorderd gaan veel boderijders terug naar de paardentractie. Alleen de alleroudste vrachtwagens bleven over maar wegens benzinegebrek moesten ze omgebouwd worden voor gebruik van gas, houtgas of turf. Onder deze omstandigheden werd het hoe langer hoe moeilijker nog een geregelde bodedienst op de stad te onderhouden.
In de gemeente Bellingwedde waren er boderijders actief in de plaatsen Bellingwolde, Blijham, Veelerveen en Den Ham.

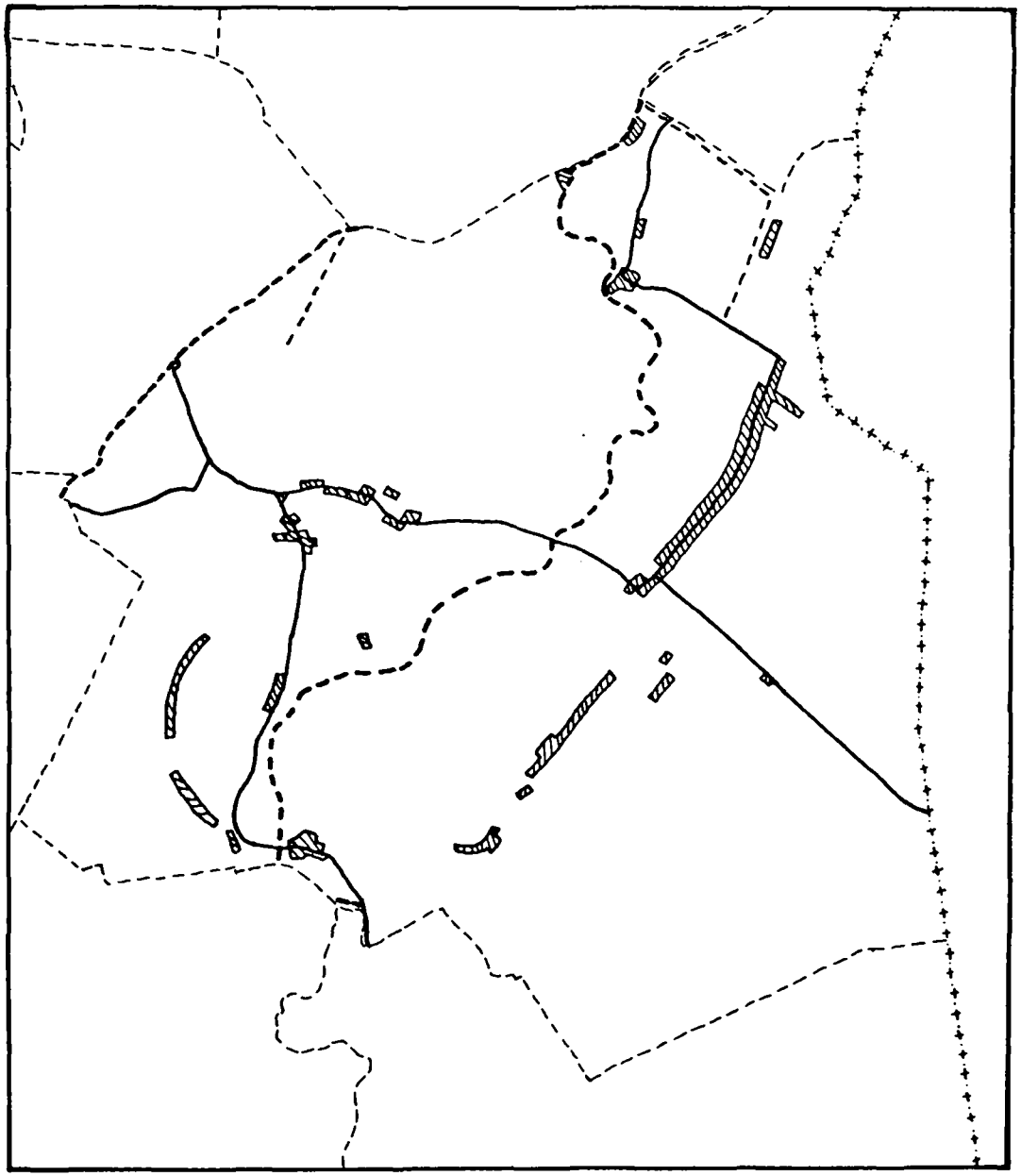

±1850

BELLINGWEDDE

5 km

LEGENDA

- gemeentegrens
- rijksgrens
- verharde weg
- waterweg
- bebouwing

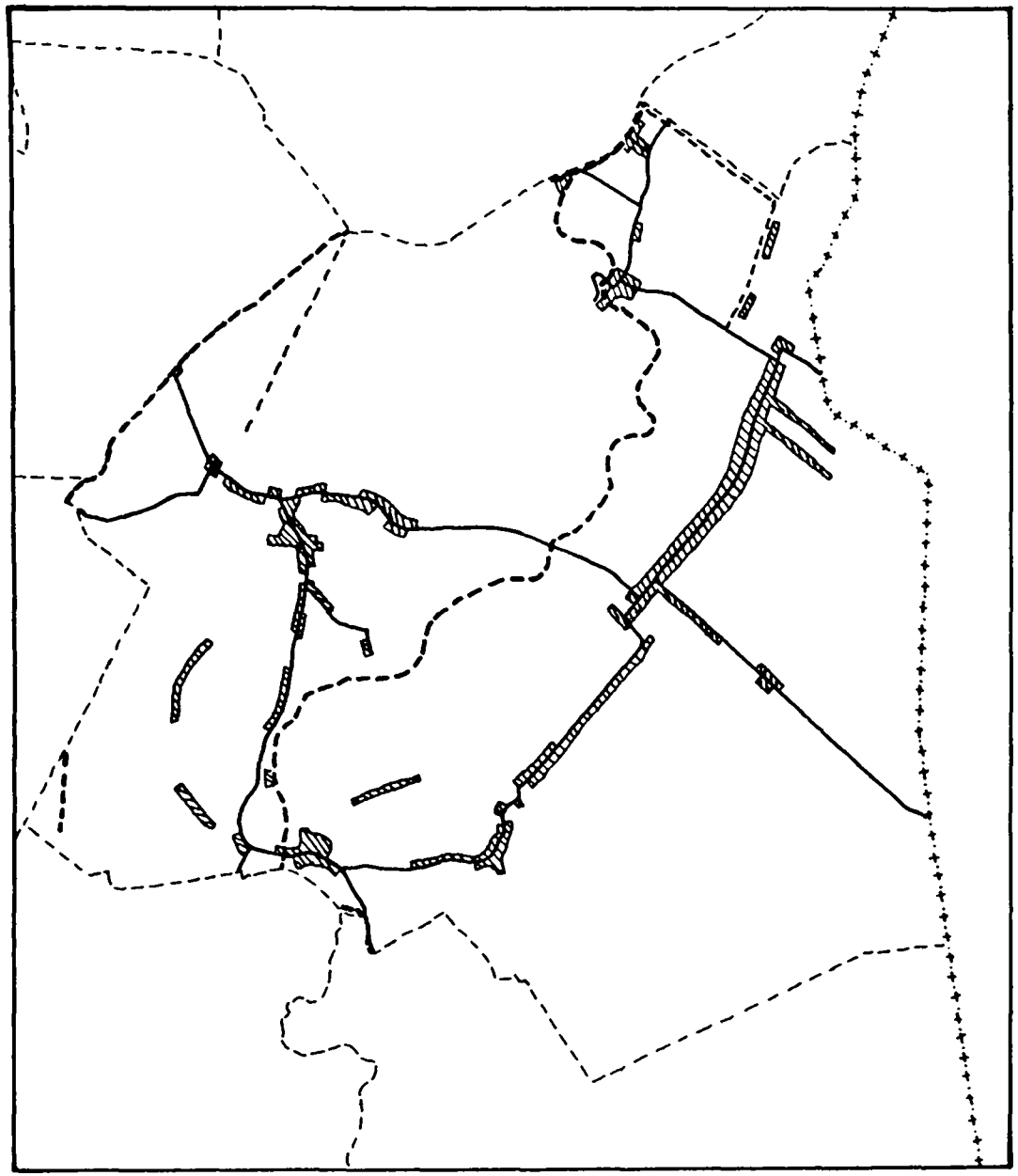

±1900

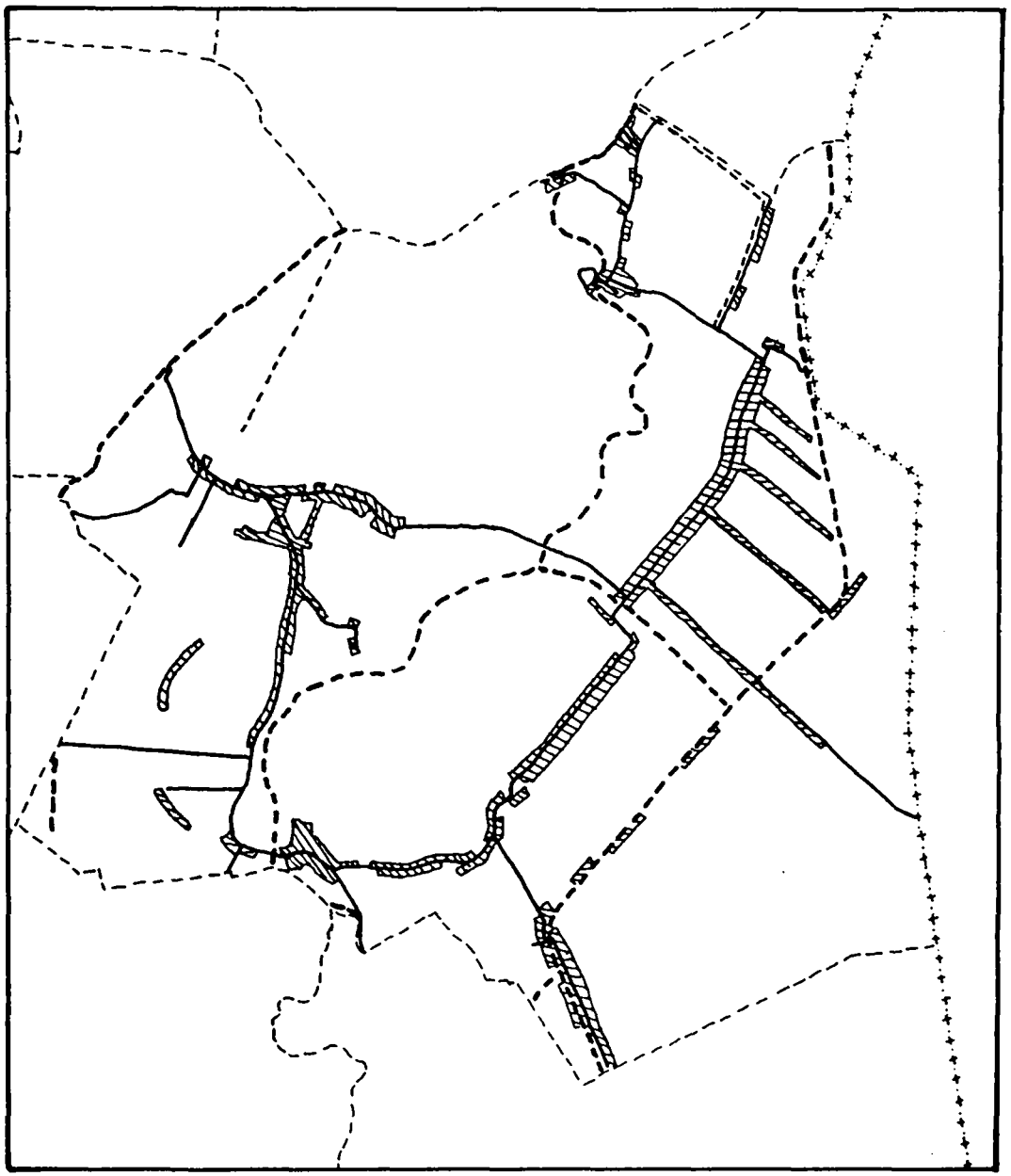

±1940

5 Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

De huidige gemeente Bellingwedde is een samenvoeging van de gemeenten Bellingwolde en Wedde. Dit gebeurde op 1 september 1968. De gemeente Bellingwolde heeft ook in 1949 en 1963 grenswijzigingen ondergaan.
In de gemeente liggen de grotere dorpen Bellingwolde en Blijham en de kleinere dorpen of gehuchten De Bult, Den Ham, Hoorn, Hoornderveen, Klein Ulsda, Koudehoek, De Lethe, Lutjeloo, Morige, Oudeschans, Rhederbrug, Rhederveld (gedeeltelijk), Tjabbesstreek, Veelerveen, Vriescheloo, Wedde, Wedderheide, Wedderveer, Westeind en Winschoter-Hoogebrug.
In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van de inwoners- en woningaantallen. Daarna zal per kern de nederzettingsstructuur vanaf 1850 worden behandeld. In de derde paragraaf komt de verspreide bebouwing aan de orde.

inwoners

jaar	1859	1869	1879	1899	1930	1947	1987
aantal B	3315	3909	4215	4711	6142	6414	
aantal W	2042	2251	2418	2900	3698	4052	
totaal	5357	6160	6633	7611	9840	10466	9462

woningen

jaar	1859	1899	1930	1947	1987
aantal B	578	863	1556	1688	
aantal W	294	659	958	1049	
totaal	872	1522	2514	2737	3505

B=gemeente Bellingwolde
W=gemeente Wedde.

De gemeenten Bellingwolde en Wedde laten vanaf 1859 een gelijkmatige toename van het inwonertal zien, al is de toename voor beide gemeenten het grootst in de periode 1899-1930. Ook de woningvoorraad, over de gehele periode een gelijkmatige groei, laat in de periode 1899-1930 de grootste groei zien.
De grote toename (van inwoners en woningen) aan het begin van deze eeuw zal waarschijnlijk veroorzaakt zijn door de jonge ontginningen in het veengedeelte van de gemeente. Ook zal de ontsluiting van het gebied een rol hebben gespeeld.

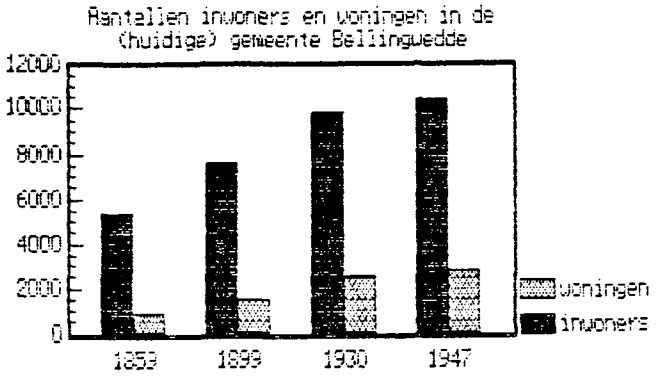

Bron: Volkstellingen
C.B.S.

De woningbezetting van het totaal van beide gemeenten daalt van 6.1 personen per woning in 1859 naar 5.0 in 1899, 3.9 in 1930 en 2.7 in 1987. In verhouding was dus de toename van het aantal woningen groter dan de toename van het aantal inwoners.

5.2 Nederzettingsstructuur per dorp

Het samenkomen van drie landschapstypen, te weten het Westerwoldse, het Veenkoloniale en het Oldambster, komt tot uiting in de verschillende soorten nederzettingen die de gemeente Bellingwedde kent.
In het noordelijk deel van de gemeente komen wegdorpen voor: Bellingwolde, Vriescheloo en Blijham. Bij het laatste dorp zullen ook de gehuchten Morige en Lutjeloo worden besproken. Ten zuidwesten hiervan ligt het esdorp Wedde met het esgehucht Wedderheide. Daarnaast bevindt zich in het zuidoosten de jonge ontginningsnederzetting Veelerveen. Tot slot is in het noordoostelijk deel van het gemeentelijk grondgebied de vesting Oudeschans gelegen.

BELLINGWOLDE

Bellingwolde ligt in de noordoostlijke hoek van de gemeente en is in de 11e eeuw op een stuwwal ontstaan. Ten westen hiervan ligt klei, ten oosten veen. De hoofdstructuur van het dorp wordt gevormd door de hoofdweg die deze stuwwal al slingerend volgt en waaraan de bebouwing gelegen is. Bellingwolde heeft een sterk agrarisch karakter dat in de bebouwingsvormen tot uitdrukking komt.
Rond 1850 ligt aan de hoofdweg die aan weerszijden met bomen is beplant, een groot aantal Oldambster boerderijen. Hiertussen liggen woonhuizen van het Oldambster, krimpjes- of symmetrische type, klassicistische herenhuizen, winkels en kleine bedrijven gesitueerd. De afstand tussen de panden en de weg

varieert. Grote boerderijen staan meestal zo'n 20 meter achteruit, terwijl de kleinere woonhuizen en winkels dicht op de weg en op elkaar staan. Dit gegeven en het lichte slingeren van de hoofdweg leveren een grote variatie in het bebouwingsbeeld op. Het centrum van het 19e eeuwse Bellingwolde is geconcentreerd aan de hoofdweg, in de omgeving van de N.H. kerk uit de 15e eeuw (met losstaande toren uit 1729, invent.nr. 225) die met de achterkant van het schip naar de weg gericht is. Naast de kerk liggen de pastorie (in 1913 herbouwd, invent.nr. 224) en het 17e eeuwse rechthuis (na 1811 is het gerecht in Winschoten gevestigd, invent.nr. 226). Het gemeentebestuur van de toenmalige gemeente Bellingwolde zetelt in hotel "Gemeentehuis" (nu "Twee Karspelen").

1850-1900

De uitbreiding van Bellingwolde in de tweede helft van de 19e eeuw vindt zowel plaats door verdichting van het hoofdlint als door het ontstaan van lanen met arbeiderswoningen aan de veenzijde van de hoofdweg.
Na 1850 wordt de tegenstelling tussen boer en arbeider groter. In de ruimtelijke structuur van het dorp uit zich dit op een paar manieren.
Eén van de consequenties hiervan is dat de arbeider zelfstandig gaat wonen. Aan de oostzijde van het hoofdlint ontstaan dwars op de hoofdweg langs onverharde lanen dunne linten arbeiderswoningen. Dit zijn woonhuizen met een groot schuurgedeelte van het krimpjestype en met een behoorlijk stuk grond. Een ander gevolg van de verscherpte tegenstelling tussen boer en arbeider is dat de woongedeelten van de boerderijen steeds luxueuzer worden uitgevoerd en uiteindelijk in sommige gevallen losstaande, kasteelachtige villa's worden. In sommige gevallen zijn ze gelegen in parkachtig aangelegde tuinen. De hierboven onstane situatie is aanleiding om het bebouwingslint van Bellingwolde aan te duiden als een gebied met bijzondere waarden (zie paragraaf 6.2).

De verdichting van de bebouwingslinten gebeurt enerzijds door het opvullen van de nog open plekken en anderzijds door vervanging van reeds bestaande panden die worden uitgebreid. De opvulling bestaat uit enkele Oldambster boerderijen, woonhuizen (voornamelijk klassicistische herenhuizen), winkels, enkele horeca- en andere bedrijfspanden.
Tussen 1850 en 1900 staat langs de hoofdweg een drietal molens, waarvan er nog één, "Veldkamps Meul'n" (1855, invent.nr. 235), bestaat. Naast de kerk wordt in 1852 een Diaconiegasthuis gebouwd dat in de jaren '72-'73 door een verzorgingstehuis wordt vervangen. Rond 1890 verrijst aan de oostzijde van de hoofdweg een Gereformeerde kerk (invent.nr. 209). Bellingwolde kent ook een aantal scholen: de Oosterschool (achter de kerk, in 1868 gebouwd en in 1956 verbouwd), de Westerschool

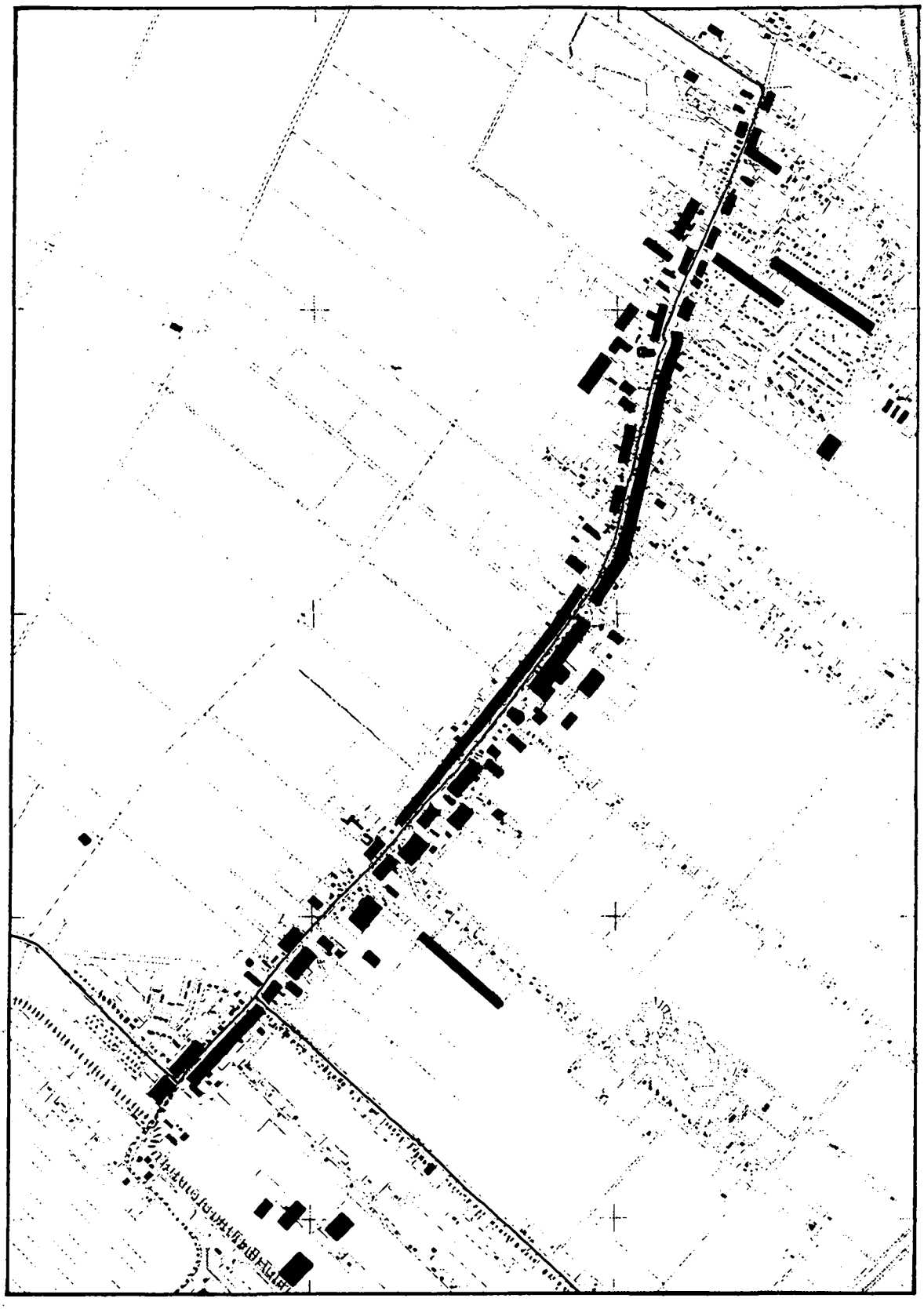

±1850

bebouwing

waterweg

verharde landweg

BELLINGWOLDE

1 km

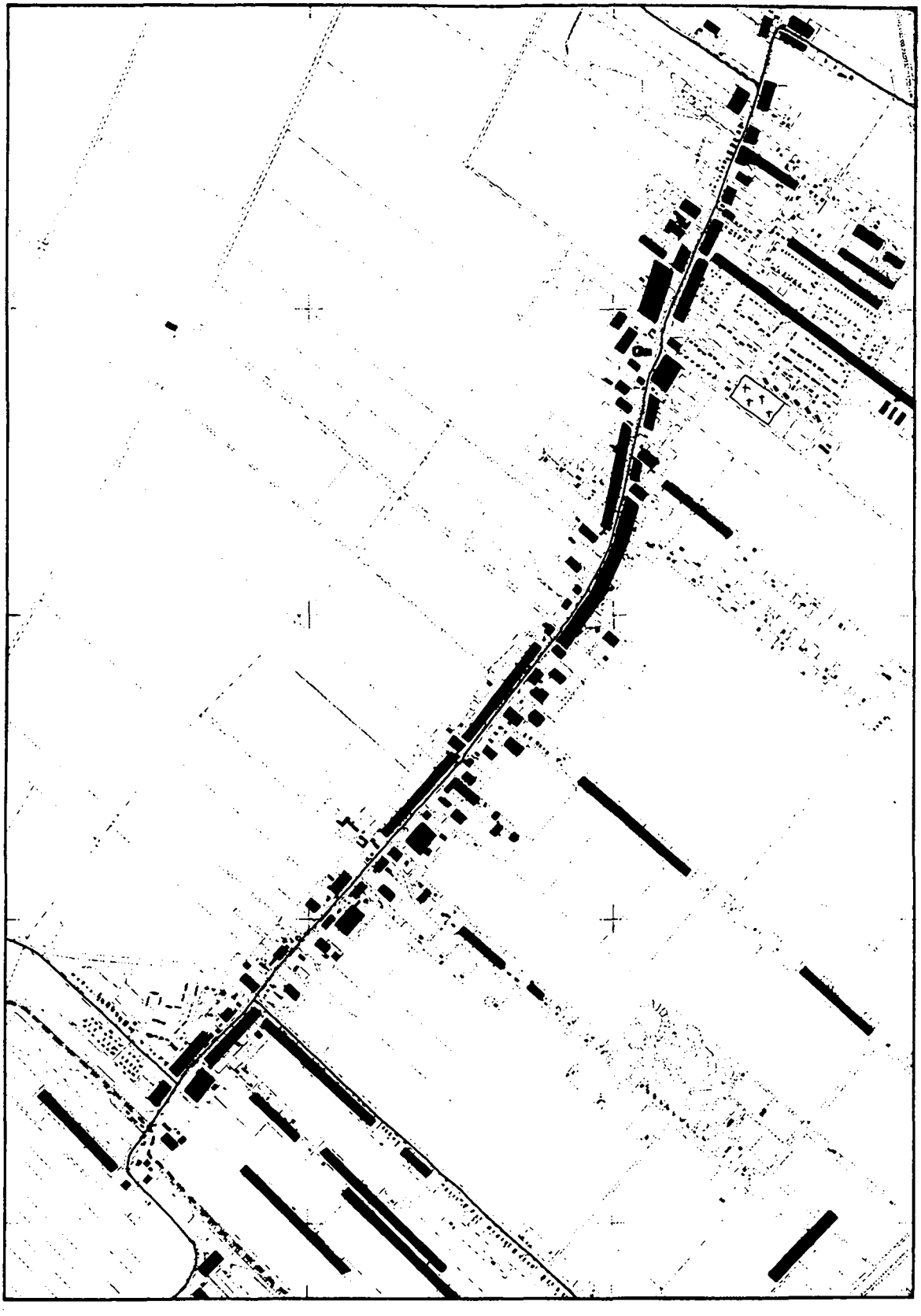

±1900

±1940

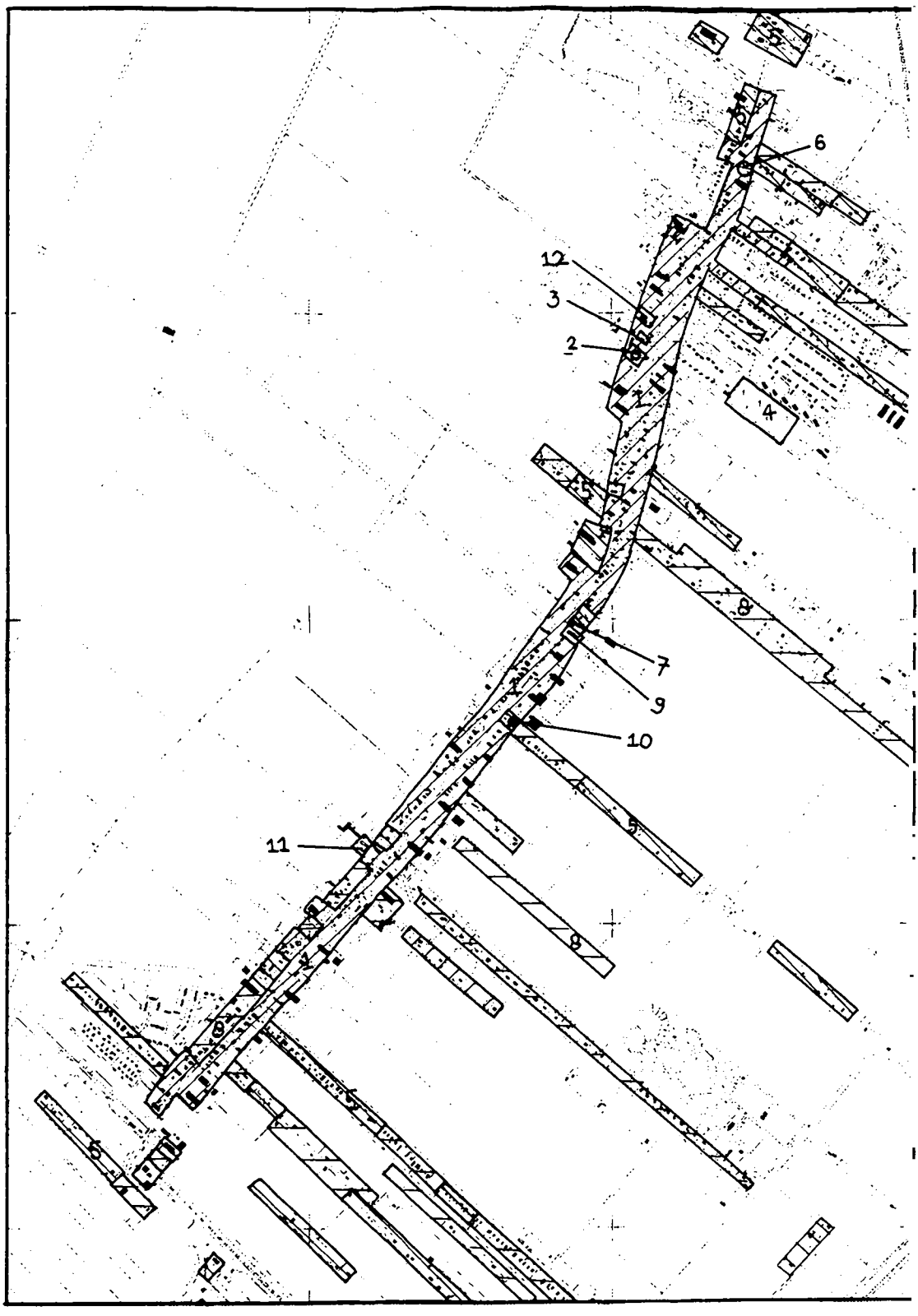

SITUATIE ±1940

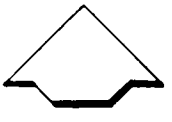

BELLINGWOLDE

1. Bebouwing kern 1850
2. N.H. kerk
3. Rechthuis
4. N.H. kerkhof
5. bebouwing 1850-1900
6. Korenmolen
7. Hotel
8. Bebouwing 1900-1940
9. Gemeentehuis
10. Geref. kerk
11. Westerschool
12. Zuivelfabriek

(1844, 1925 vernieuwd) en een Franse school (1839, nu Mavo).

1900-1940
Na de eeuwwisseling breidt de bebouwing in Bellingwolde zich meer uit. Met name de ontwikkelingen haaks op het hoofdlint nemen toe.
Ten eerste groeit het lanengebied ten noordoosten van de hoofdweg. Langs de andere, reeds bestaande onverharde lanen worden eveneens meer arbeiderswoningen van het krimpjestype neergezet. Deze panden zijn vrijstaand en haaks op of parallel aan de laan gesitueerd. Daarnaast vormt zich bebouwing langs de doorgaande verharde wegen die dwars op de hoofdweg lopen, namelijk de Blijhamsterweg en de Rhederweg. Aan de noorzijde van de Blijhamsterweg wordt in de jaren '30 een serie losstaande burgerwoningen neergezet. De Rhederweg wordt al voor 1900 hoofdzakelijk aan de zuidkant bebouwd met eveneens vrijstaande burgerwoningen. In beide straten zijn de panden loodrecht op de weg gericht.
Het hoofdlint zelf verdicht zich na 1900 opnieuw met villa's, enkele stroken burgerwoningen uit de jaren '20 en '30 en wat winkels en bedrijfspanden. Het centrum van Bellingwolde verplaatst zich tijdens deze periode steeds meer naar het zuiden, d.w.z. in de omgeving van de kruisingen met de Rheder- en Blijhamsterweg. In 1915 krijgt de gemeente Bellingwolde in dit gebied, naast het gelijknamige hotel, een echt gemeentehuis (invent.nr. 214). Ten zuiden hiervan wordt naast de Gereformeerde kerk een pastorie en een lagere school neergezet (verbouwd).

Na de Tweede Wereldoorlog ontwikkelt Bellingwolde zich verder. In het noordoosten, op de plek van het lanengebied, wordt een woonwijk gerealiseerd. Ter hoogte van de Blijhamsterweg, die omgelegd is en nu op de Rhederweg uitkomt, is eveneens in de jaren '70 een woonwijk gebouwd. De hoofdstructuur van Bellingwolde is grotendeels hetzelfde gebleven. De hoofdweg met de afwisselende bebouwing en regelmatige beplanting is weinig veranderd, al is er hier en daar wel wat verbouwd of vervangen.

VRIESCHELOO

Ten zuiden van Bellingwolde, aan dezelfde hoofdweg, ligt Vriescheloo. Ook deze nederzetting ligt op een zandrug die sinds de 11e eeuw bewoond wordt. De structuur van Vriescheloo, die van een wegdorp, komt voor een groot deel overeen met die van Bellingwolde. Aan de oostzijde, en in het zuiden ook aan de westzijde, van de hoofdweg die de zandrug volgt en ter hoogte van Vriescheloo een aantal kronkels maakt, ligt bebouwing. Deze is minder dicht dan in Bellingwolde, zodat hier en daar open plekken ontstaan vanwaar het achterliggende landschap

direkt te zien is. De panden zijn meestal parallel aan de kavelrichting gesitueerd en zijn vrijstaand.
Rond 1850 is Vriescheloo een dun bebouwd lint bestaande uit Oldambster boerderijen met daartussen enkele woonhuizen van het symmetrische, Oldambster of krimpjestype, en winkels. In het noorden van het dorp ligt aan de oostzijde van de hoofdweg een N.H. kerk uit de 18e eeuw (invent.nr. 168).

1850-1900
In de tweede helft van de 19e eeuw groeit Vriescheloo iets. De bebouwing breidt zich uit door middel van verdichting van het hoofdlint met een paar boerderijen, enkele woonhuizen variërend van herenhuis tot arbeiderswoning en wat winkels. Het centrum van de nederzetting is gelegen bij de N.H. kerk. Schuin hier tegenover wordt rond 1890 een lagere school gebouwd (nu restaurant). Aan de zand- ofwel oostzijde ontstaan achter de boerderijen aan de hoofdweg een paar streekjes met arbeiderswoningen van het krimpjestype.

1900-1940
Na 1900 zet de trage uitbreiding van Vriescheloo zich door. Het centrum wordt hierbij in zuidwestelijke richting verplaatst en komt in de omgeving van de splitsing van de hoofdweg met de weg naar Veelerveen, de Industrieweg, te liggen. In dit gedeelte, dat grenst aan Wedderheide (zie Wedde), verdicht het lint zich met vrijstaande burgerwoningen uit de jaren '20 en '30. Rond 1935 wordt hier een Chr. school met meesterswoning gebouwd (invent.nr. 165). Ten zuiden hiervan staat een molen, "De Korenbloem", van rond 1900 (invent.nr. 163). Ten zuiden van dit centrale gedeelte van het hoofdlint worden langs onverharde lanen arbeiderswoningen van het krimpjestype gebouwd. In de periode na de Tweede Wereldoorlog vinden juist in het zuidelijke gedeelte van Vriescheloo uitbreidingen plaats. Ten oosten van de weg naar Veelerveen wordt een woonwijk gebouwd.

BLIJHAM

Evenals Bellingwolde en Vriescheloo is Blijham van oorsprong een wegdorp met een sterk agrarisch karakter. De nederzetting is ontstaan vanuit twee kernen die beide langs doorgaande wegen liggen, namelijk de weg Winschoten-Wedde en de afsplitsing hiervan naar Bellingwolde.
De noordoostelijke kern, de Kerkhorn genaamd, ligt aan de weg naar Bellingwolde en wordt gekenmerkt door een rijke grootschalige bebouwing. Aan weerszijden van de weg staan grote Oldambster boerderijen die alle evenwijdig aan de kavelrichting gesitueerd zijn. Omdat de weg enigszins bochtig is, verschuiven de boerderijen ten opzichte van elkaar. Ze liggen op enige afstand van elkaar en op sommige plekken zijn er klassicistische

herenhuizen tussengezet. Ter hoogte van de N.H.-kerk uit 1783 (met een stenen toren uit 1872, invent.nr. 186) met kerkhof en pastorie (1858-1956) bevinden zich een paar winkels en woonhuizen van het Oldambster type.
De andere, meer zuidwestelijk gelegen kern, de Molenhorn, heeft een kleinschaliger karakter. De tweede kern concentreert zich langs de weg Winschoten-Wedde, de Hoofdweg, op de kruising met de Versche Dijk. In tegenstelling tot de Kerkhorn bestaat de bebouwing hier uit woonhuizen van het Oldambster, symmetrische- of krimpjestype, enkele winkels en wat kleine bedrijven. De panden staan dicht op de weg en hebben hun nok er meestal schuin op gericht, evenwijdig aan de kavelrichting. Bij de kruising staan een korenmolen (1613-1922) en hotel "Nieuwenburg" dat van 1861 tot 1886 dienst deed als gemeentehuis van de toenmalige gemeente Wedde.
Aan het pad dat de twee kernen verbindt, het Steenen pad (later Oosterstraat), ligt tot 1883 een lagere school. Op de splitsing van de twee hoofdwegen staat de" Kleine Molen" of "Lutje Meul'n" met molenaarswoning (1823-1945).

1850-1900
In de tweede helft van de 19e eeuw neemt de bebouwing van Blijham iets toe. De Kerkhorn breidt zich nauwelijks uit, de Molenhorn daarentegen wel. Langs een driehoekig stratenpatroon aan de westkant van de hoofdweg vormt zich bebouwing. De woonhuizen, winkels en bedrijven zijn vrijstaand en dicht op elkaar gelegen. Hun nok is meestal haaks op de straat gericht. In dit dicht bebouwde gedeelte wordt in 1883 een nieuwe openbare lagere school neergezet die tot in de jaren '70 dienst doet (verbouwd tot wooneenheden). Op de zuidoostlijke hoek van het kruispunt aan de Hoofdweg wordt naast hotel "Nieuwburg" (later "Vrieze") een gemeentehuis voor de toenmalige gemeente Wedde gebouwd. Na de gemeentelijke herindeling zijn beide gebouwen in 1970 gesloopt en vervangen door een dorpshuis.
Langs de Hoofdweg breidt het lint zich uit met o.a. een wagenmakerij, een smederij en een postkantoor. De straat is aan weerszijden beplant met iepen die in de jaren '20 vanwege de iepziekte moeten worden gekapt. Op de grens met de Morige staat sinds 1864 het werkhuis van het Gesticht Weldoen (in de jaren '70 gesloopt).

In het noordoosten, rond de splitsing van de hoofdwegen en bij de Kleine Molen, ontstaat langs de weg naar Winschoten en naar Bellingwolde eveneens wat bebouwing. Aan beide kanten van de weg worden enkele Oldambster boerderijen en herenhuizen neergezet.

1900-1940
Na de eeuwwisseling vindt in Blijham de grootste bebouwingsexpansie plaats. De Kerkhorn, ook wel Oosteind genoemd, breidt zich ter hoogte van de kerk iets uit met

±1850

bebouwing

waterweg

verharde landweg

VRIESCHELOO

500 m

±1940

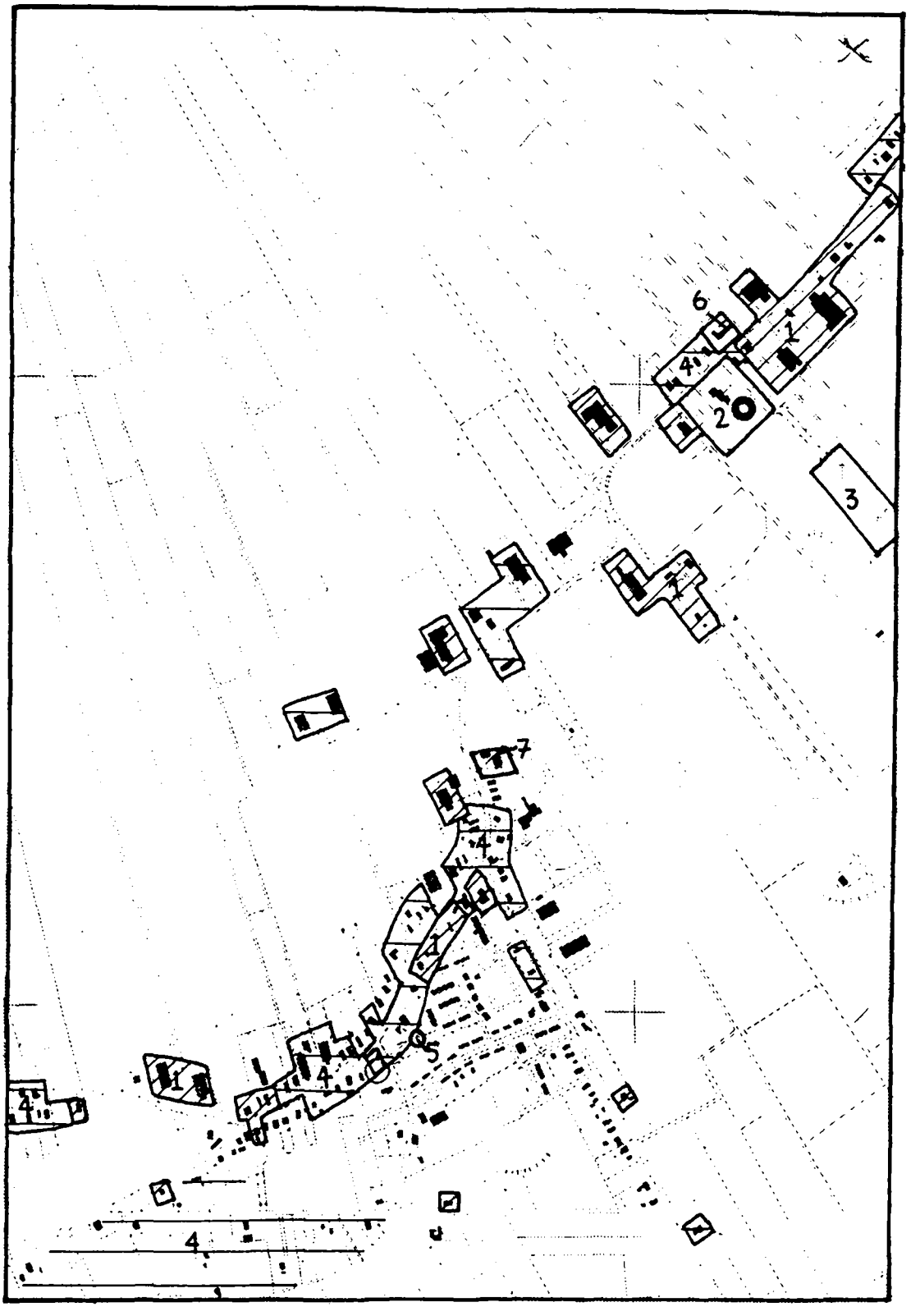

SITUATIE ±1940

1. Bebouwing kern 1850
2. N.H. kerk en pastorie
3. N.H. kerkhof
4. Bebouwing 1850-1900
5. Korenmolen
6. Lagere school
7. Chr. lagere school

VRIESCHELOO

500m

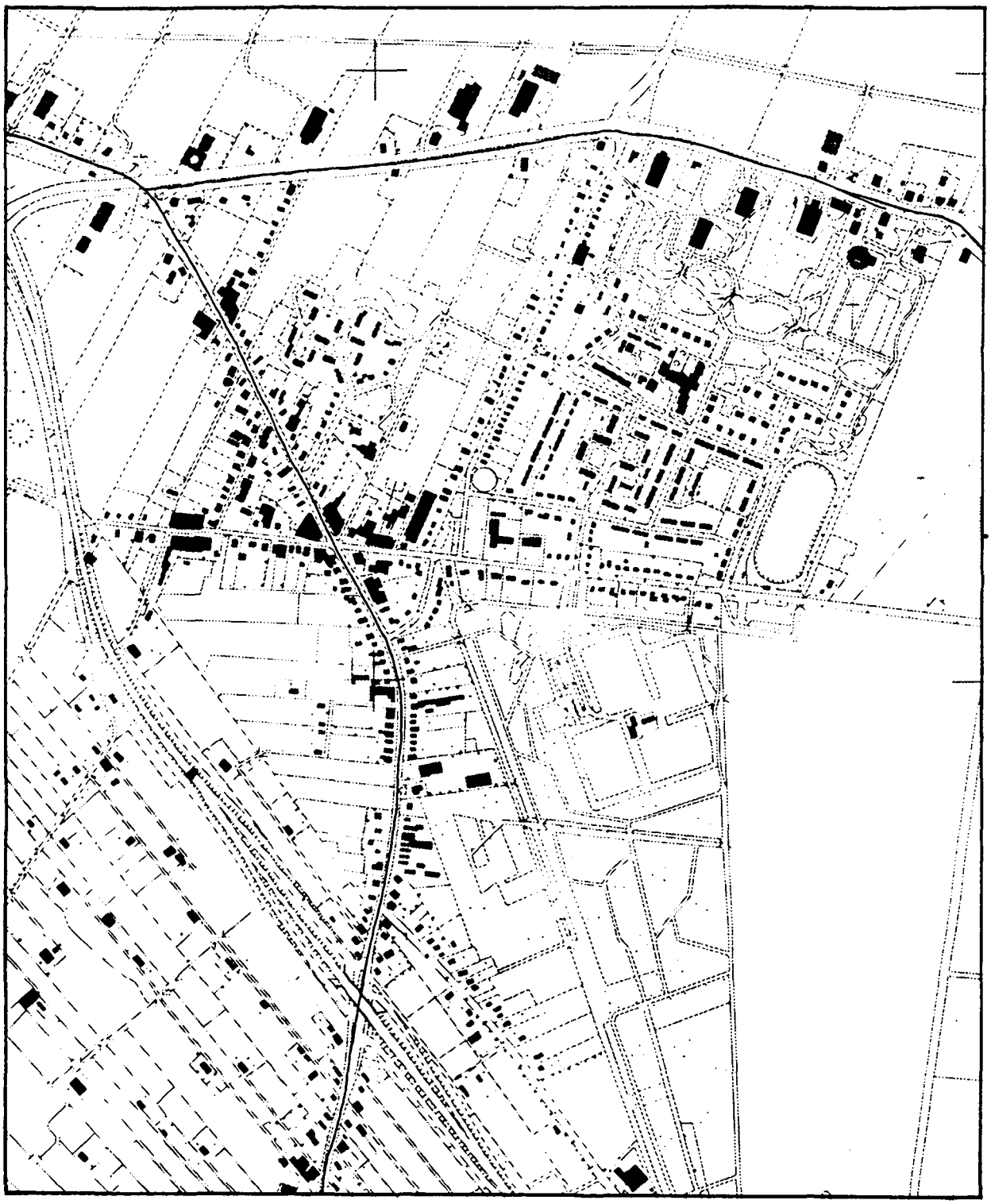

±1850

bebouwing

waterweg

verharde landweg

BLIJHAM

500 m

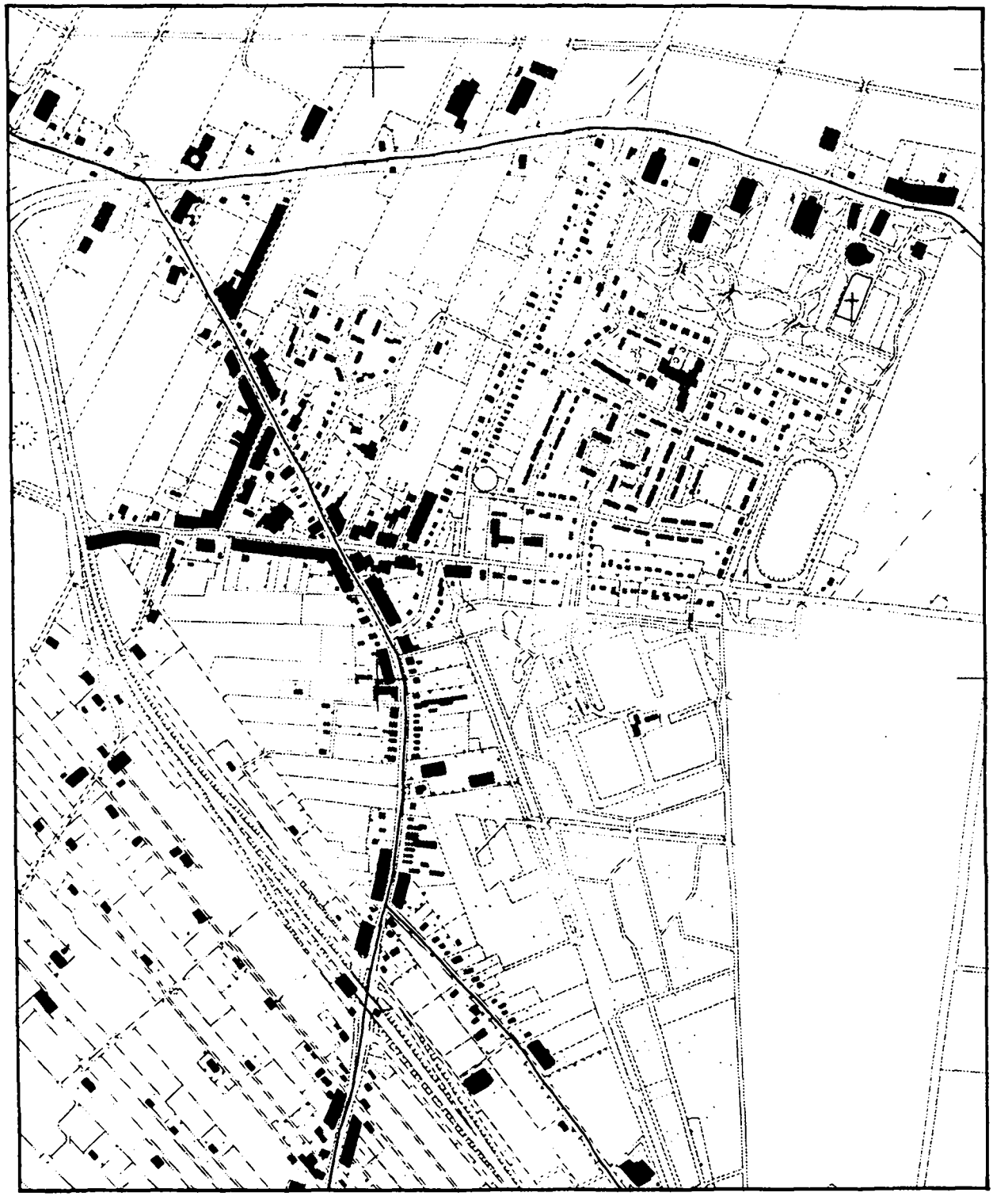

±1900

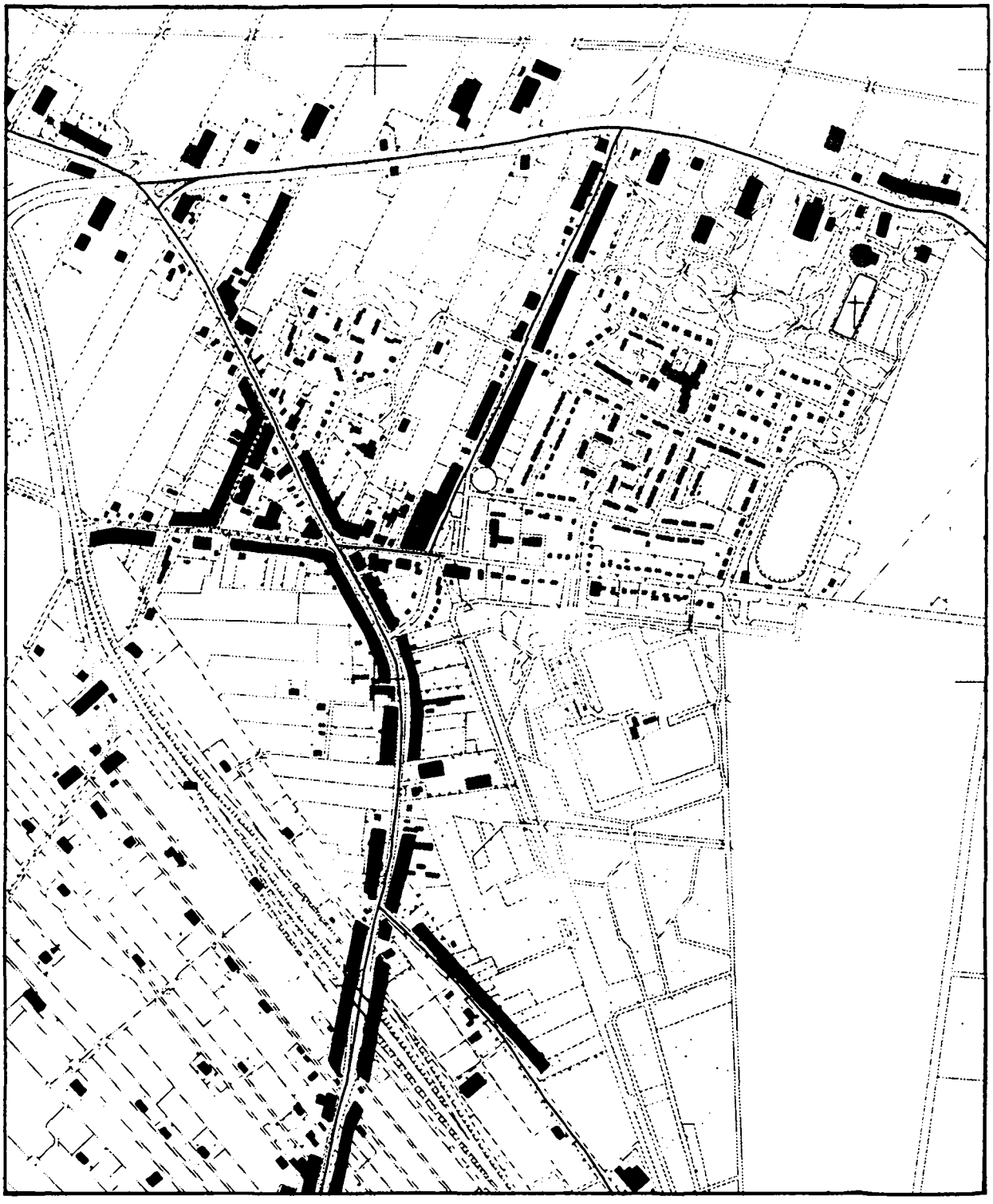

±1940

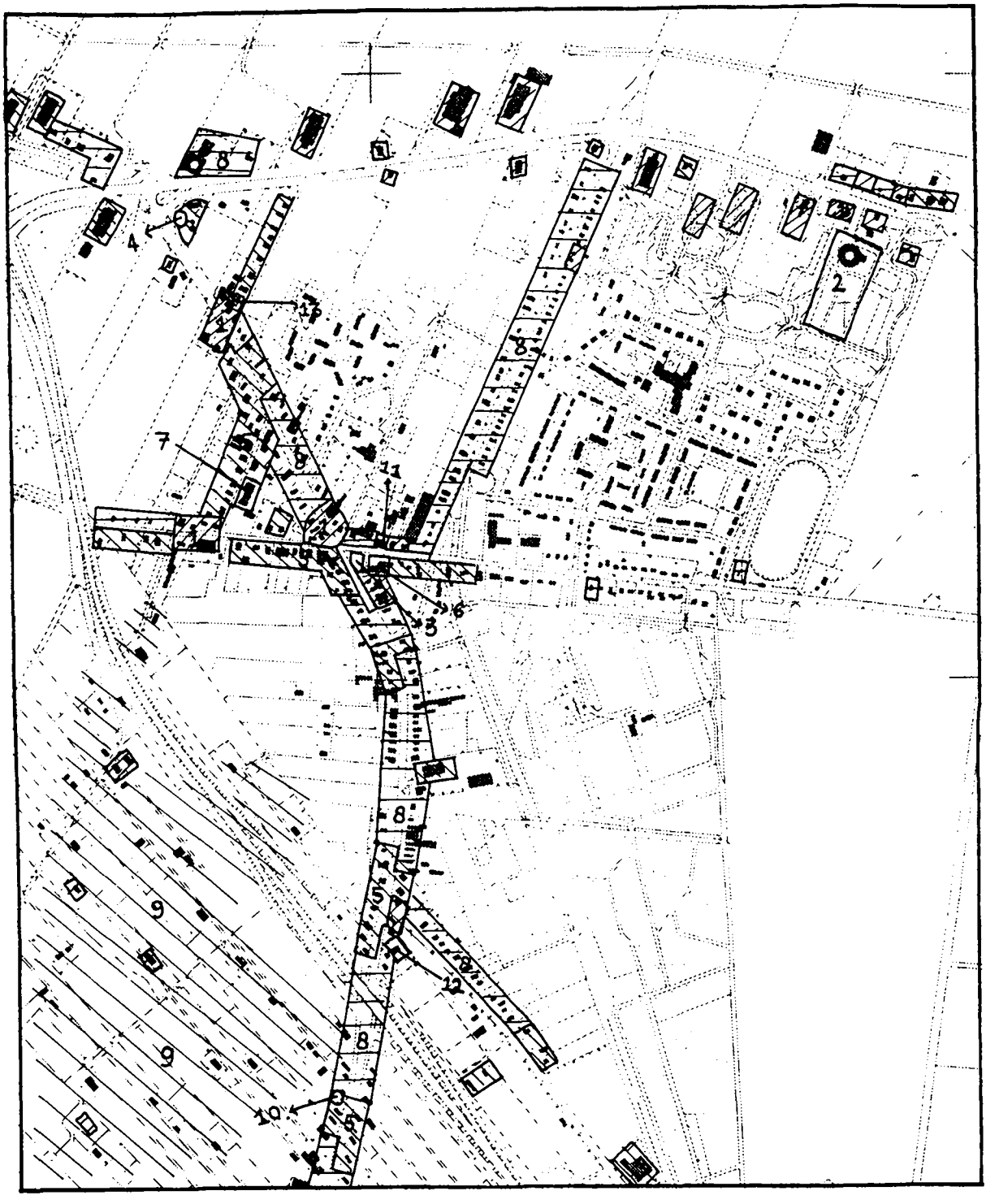

SITUATIE ± 1940

1. Bebouwing kern 1850
2. N.H. kerk en kerkhof
3. Hotel Vrieze
4. Lutje Meulen
5. Bebouwing 1850-1900
6. Gemeentehuis
7. Lagere school
8. Bebouwing 1900-1940
9. Morige
10. Korenmolen
11. Postkantoor
12. Chr. lagere school
13. Geref. kerk

BLIJHAM

500m

vrijstaande burgerwoningen.
De zuidwestelijke kern groeit vrijwel geheel dicht en de bebouwing langs de Hoofdweg strekt zich in noordelijke en zuidelijke richting verder uit. In beide gevallen bestaat de uitbreiding uit losstaande burgerwoningen en sommige bedrijfspanden uit de jaren '20 en '30. Rond 1920 wordt aan de Hoofdweg een zuivelfabriek opgericht (na 1945 als zodanig niet meer in gebruik). Aan de Raadhuisstraat, het eerste deel van de Versche Dijk, wordt in dezelfde tijd een postkantoor gebouwd. Rondom de Kleine Molen en langs de weg Winschoten-Bellingwolde, vindt eveneens uitbreiding plaats. Aan de weg ten oosten van de Kleine Molen worden arbeiderswoningen van het krimpjestype neergezet, terwijl langs de Winschoterweg enkele herenhuizen worden gebouwd.
In de jaren '30 wordt de oude verbindingsweg tussen de twee kernen vernieuwd en Oosterstraat genoemd. Aan weerszijden worden vrijstaande burgerwoningen gebouwd die haaks op de straat staan.
Aan de zuidkant van het dorp wordt langs de Lutjelooster weg een serie arbeiderswoningen, een moderne variant op het krimpjestype, neergezet.
Na 1945 ontwikkelt Blijham zich sterk. Dankzij de forensenpositie ten opzichte van Winschoten wordt het bebouwde oppervlak meer dan verdubbeld, waarbij het gebied tussen de twee hoofdwegen wordt opgevuld. Eerst wordt het gebied ten oosten van de Oosterstaat in de jaren '50-'70 volgebouwd met woningen. Daarna, in de jaren '70-'90, wordt in de driehoek Oosteind-Hoofdweg-Oosterstraat een woonwijk gerealiseerd. Ten zuiden van de Raadhuisstraat en de Versche Dijk wordt een nieuwe straat, de Markeweg, aangelegd met hierachter een sport- en recreatiepark. Van de oorspronkelijke bebouwing is redelijk veel herkenbaar, hoewel het grootste deel vernieuwd of verbouwd is. De oude bestuurlijke en culturele kern van Blijham is in 1970 verdwenen met de afbraak van het gemeentehuis en hotel "Vrieze".

MORIGE

Ten zuiden van de Molenhorn, aan de beide kanten van de weg naar Wedderveer en Wedde ligt een uitgestrekt lanengebied: de Morige. Hier wonen, in tegenstelling tot het Oosteind waar de rijke boeren zijn gevestigd, boerenarbeiders en keuterboeren. Langs noordwest-zuidoost lopende zandlanen die op de Hoofdweg uitmonden, liggen kleine boerderijen en arbeiderswoningen van het krimpjestype verspreid.
Rond 1850 ligt in dit zandachtige gebied een tiental panden. Tot 1900 neemt het aantal arbeiderswoningen gestaag toe, hierna versneld. Aan de Hoofdweg vormt zich eveneens bebouwing die uit woonhuizen, arbeidershuizen van het krimpjestype en burgerwoningen uit de jaren '20 en '30, en enkele kleine bedrijven bestaat. In 1906 wordt aan de westzijde een korenmolen gebouwd (romp

staat er nog). Schuin ertegenover wordt in 1921 een chr. lagere school geopend. Aan de zuidzijde van het lanengebied, de Lauwdijk, wordt in de jaren '30 een serie arbeiderswoningen van het twee-onder-één-kap-type neergezet.
Anno 1990 is de structuur van de Morige grotendeels hetzelfde gebleven. Wel is het gebied door de aanleg van een snelweg van de Molenhorn afgesneden. De panden zijn meestal verbouwd of vernieuwd. Hier en daar is er nieuwbouw gepleegd.

LUTJELOO

Ten zuidoosten van Blijham ligt langs de oude dijk van de Westerwoldse A het gehucht Lutjeloo. Via de Lutjelooster weg wordt het met de Hoofdweg en met Blijham verbonden.
Lutjeloo bestaat uit een drietal Oldambster boerderijen die hier al ver voor 1850 gelegen zijn. Langs de dijk in zuidelijke richting en aansluitend op de Morige liggen arbeiderswoningen van het krimpjestype.
Een paar arbeidershuizen zijn verdwenen door de aanleg van de snelweg en twee boerderijen zijn vernieuwd.

WEDDE

In de zuidwestelijke hoek van de gemeente, ten zuiden van het gebied met wegdorpen, ligt het esdorp Wedde. Deze nederzetting is onstaan op een hoger gelegen plaats in het beekdal van de Westerwoldse A die ten zuiden van Wedde stroomt. De ontwikkeling van het dorp is tot 1850 mede bepaald door de aanleg van de burcht (1362-1370, zie 2.2) aan de zuidwestkant.
De structuur van Wedde komt in grote lijnen overeen met die van andere Groningse esdorpen. Aan de doorgaande weg Vlagtwedde-Winschoten is een brink gelegen, van waaruit allerlei onverharde paden lopen. De 13e eeuwse N.H.-kerk (invent.nr. 161) ligt achteraf, ten noorden van de brink. Rondom het dorp liggen zowel aan de noordoost- als de westzijde essen.
Rond 1850 is Wedde de belangrijkste kern in de gelijknamige gemeente. De bebouwing concentreert zich langs de Hoofdweg en rondom de brink, in de richting van de kerk. Naast het toenmalige gemeentehuis (invent.nr. 160) bestaat de bebouwing uit woonhuizen van het luxere symmetrische type en het eenvoudiger krimpjestype, winkels, enkele bedrijven en een paar Westerwoldse boerderijen. De panden staan los van elkaar en zijn verschillend ten opzichte van de weg georiënteerd.
In de tweede helft van de 19e eeuw neemt de betekenis van Wedde in bestuurlijke zin af en breidt het dorp zich geleidelijk uit. Deze expansie vindt plaats rondom de kern en langs het zuidelijke deel van de Hoofdweg. De ruimte tussen de verschillende panden

die voor de nederzetting van voor 1850 zo kenmerkend was, wordt opgevuld. De meeste panden zijn nu bovendien haaks op de weg gesitueerd.

Na 1900 zet de geleidelijke uitbreiding zich voort. Deze bestaat voornamelijk uit burgerwoningen uit de jaren '20 en '30 die aan weerszijden van het zuidelijke deel van de Hoofdweg worden gebouwd en aan de weg naar Wedderheide.
Na de Tweede Wereldoorlog breidt Wedde zich verder uit door de aanleg van een woonwijk ten noordoosten van de oude dorpskern. De oorspronkelijke dorpsstructuur is nog vrij gaaf. Dit geldt ook voor de bebouwing, hoewel deze hier en daar vernieuwd of verbouwd is.

WEDDERHEIDE

Het gehucht Wedderheide ligt tussen Wedde en Vriescheloo. Van oorsprong is het een gehucht van veen- en landarbeiders dat langs de weg van Wedde naar Bellingwolde gelegen is en pas na 1850 is ontstaan. Rond 1852 is er sprake van in het veld verspreid gelegen kleine arbeidershuizen.
Omstreeks 1900 wordt de bebouwing gevormd door kleine boerderijen van het krimpjestype. Daartussen worden in de jaren '20 en '30 enkele burgerwoningen gebouwd. De panden zijn vaak evenwijdig aan de kavelrichting geplaatst.
Na 1945 heeft Wedderheide zich nog iets uitgebreid. De meeste huizen zijn verbouwd of vernieuwd.

VEELERVEEN

Veelerveen is een jong ontginningsdorp ten zuiden van Vriescheloo, dat in feite pas na 1900 is ontstaan. Voor de eeuwwisseling is er wel sprake van enige bebouwing. Deze is gesitueerd langs de Oude Veendijk die van Vriescheloo naar Stobben loopt, en bestaat uit enkele boerderijen en woningen van het krimpjestype. Het eigenlijke Veelerveen ontstaat na de aanleg van het B. L. Tijdenskanaal (1911-1917). Dit kanaal loopt voor een groot deel evenwijdig aan de Oude Veendijk, maar maakt ten zuiden van Vriescheloo een bocht naar het noordoosten om vervolgens parallel aan het lint Vriescheloo-Bellingwolde te lopen.
Tussen 1917 en 1940 wordt het grootste deel van de huidige bebouwing van Veelerveen gerealiseerd. Deze bestaat hoofdzakelijk uit vrijstaande arbeiders- en burgerwoningen uit de jaren '20 en '30. Hiertussen staat aan de minder bebouwde westzijde een enkele boerderij. Aan de noordzijde van de bocht in het kanaal is in 1916 een molen neergezet (invent.nr. 147). Verderop, aan de oostzijde van het diep, verrijst in 1922 een evangelisatiesteunpunt van de Gereformeerde kerk

(invent.nr. 146). In het zuiden, vlakbij de Spetsebrug en de grens met Vlagtwedde staat de aardappelmeelfabriek "Westerwolde". De fabrieksgebouwen liggen iets achteruit, ervoor is een serie arbeiderswoningen van het krimpjestype uit de jaren '25 (gedeeltelijk afgebroken) en een directeurswoning neergezet.
Ten oosten van de Oude Veendijk ligt de Nieuwe Veendijk. Hieraan liggen enkele ontginningsboerderijen uit de jaren '30. De Nieuwe Veendijk wordt met het oostelijk gelegen Rhederveld verbonden door de Verbindingsweg. Nabij de kruising met de Nieuwe Veendijk is aan deze weg in de jaren '20 een een kleine wijk met veenarbeiderswoningen aangelegd. De stedebouwkundige structuur van de arbeiderswijk bestaat uit twee parallel lopende straten waarvan er één de Verbindingsweg is. Aan de straten en de Nieuwe Veendijk zijn woningen gebouwd met een lengte van ca. 3 meter en een breedte van ca. 7 meter. Het zadeldak loopt tot 1 meter boven het maaiveld. De huizen hebben allemaal een stuk grond en staan loodrecht op de weg. Een aantal van de veenarbeidershuizen is verbouwd.
De bebouwing van Veelerveen en omgeving is anno 1990 nog redelijk in tact. Dit geldt ook voor de stedebouwkundige structuur. Vanwege de sociaal-economisch historische betekenis van de structuur van deze jonge ontginningsnederzetting kan Veelreveen inclusief de Verbindingsweg worden aangeduid als een gebied met bijzondere waarden (zie paragraaf 6.2).

OUDESCHANS

In het noordoosten van de gemeente Bellingwedde ligt het vestingdorp Oudeschans. De fortificatie, Bellingwolder Schans genaamd, is in 1593, tijdens de Tachtigjarige Oorlog, in opdracht van graaf Willem Lodewijk van Nassau aangelegd. Het ontwerp is van Adriaen Antonisz van Alkmaar. Basis ervan is een gebastioneerde onregelmatige rechthoek met een lunet aan de oostzijde. De vesting is gelegen op de Hamdijk, de oude Dollarddijk. De Westerwoldse A stroomt aan de westzijde door de omwalling heen, waar een haven is gegraven.
Rond 1600 bevindt Oudeschans zich op de grens van de Dollard in het westen en een moerasachtig gebied in het oosten. Door dichtslibbing van de Dollard verliest de vesting haar militaire funktie: in 1628 wordt Nieuweschans aangelegd.
De eerste gedetailleerde kaart waarop de straten binnen de vesting is aangegeven dateert uit 1763 (H. Waslander, Plan van de Bellingwolder- of Oude Schans (A.R.A. B-32). Het hier getoonde stratenpatroon komt voor een groot deel overeen met de situatie in 1850. Centrum van de vesting is de Markt die zich naar het westen toe versmald en overgaat in de Voorstraat: dit is de hoofdas van het dorp. De Markt is de vroegere exercitieplaats. Evenwijdig aan de hoofdas liggen de Achterstraat in het

zuiden en de Kwartierstraten (eerste en tweede) in het noorden. Op de Achterstraat sluit de Poortweg aan, die in verbinding staat met de Winschoterpoort.
De bebouwing is, met uitzondering van de Poortweg, langs de zojuist genoemde straten gelegen. Het terrein waar voor 1657 de haven lag, is onbebouwd. Oudeschans bestaat voornamelijk uit symmetrische woonhuizen annex winkels. De panden staan direkt op de weg en zijn er haaks op gericht. De bebouwing is vrijstaand maar erg dicht op elkaar gelegen. Aan de Kwartierstraten staan soldatenlogementen (afgebroken). Aan de Markt z.z. ligt het majoorslogement dat tot 1836 dienst deed als gemeentehuis van de gemeente Bellingwolde. Hiernaast staat een lagere school (in 1947 afgebroken). Op de hoek van de Voorstraat met de Hamdijk ligt de N.H. kerk (1626) met aangebouwde pastorie (1772) (invent.nr. 246).

In 1814 wordt besloten de vesting Oudeschans te ontmantelen. Na de gedeeltelijke ontgraving van de vestingwallen is er ruimte voor agrarische activiteiten. Aan de randen van het dorp worden enkele Oldambster boerderijen neergezet.
In de periode 1850-1940 verandert de stedebouwkundige structuur van Oudeschans nauwelijks. Wel wordt rond 1850 over de Hamdijk een directe verbinding met Nieuweschans aangelegd: de Molenweg. In de jaren '30 van deze eeuw legt men aan de noordoostzijde van het dorp de Schanskerweg aan om de Markt en de Voorstraat van het doorgaande verkeer te ontlasten. De bebouwing van het huidige Oudeschans stamt grotendeels uit de bovengenoemde periode. Behalve door vernieuwing breidt de bebouwing zich ook uit door nieuwbouw. Met name langs de Poortweg en in het oostelijke deel van de Markt. Aan de oostkant van de Molenweg wordt in de jaren '30 een serie vrijstaande burgerwoningen gebouwd.
Na de Tweede Wereldoorlog vinden er zowel wat de bebouwing als wat de stedebouwkundige structuur betreft weinig veranderingen plaats. Slechts enkele panden worden vernieuwd, maar de bebouwing breidt zich nauwelijks uit. In de jaren '60 wordt de Poortweg verlegd en sluit dan op de Voorstraat aan. Vanaf 1988 staat Oudeschans op de nominatie als beschermd dorpsgezicht. In de jaren '70 en '80 is overigens de vorm van de vroegere vestingwallen en bastions door lage wallen en bomen gereconstrueerd.

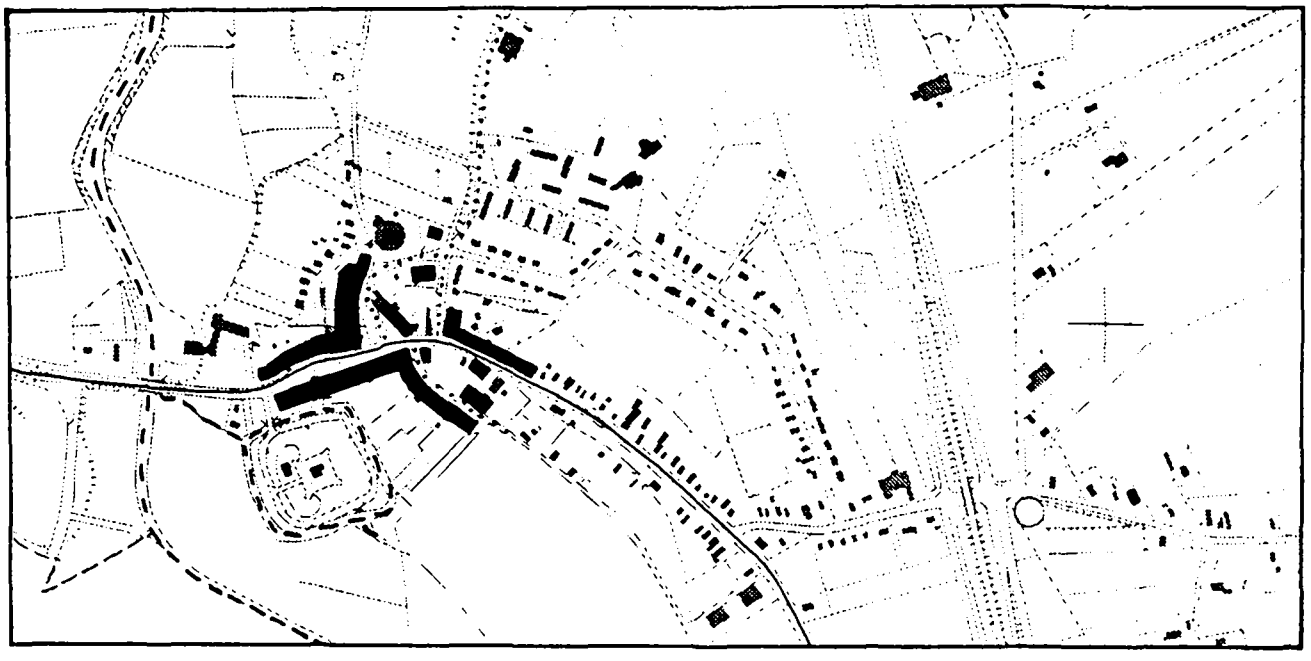

±1850

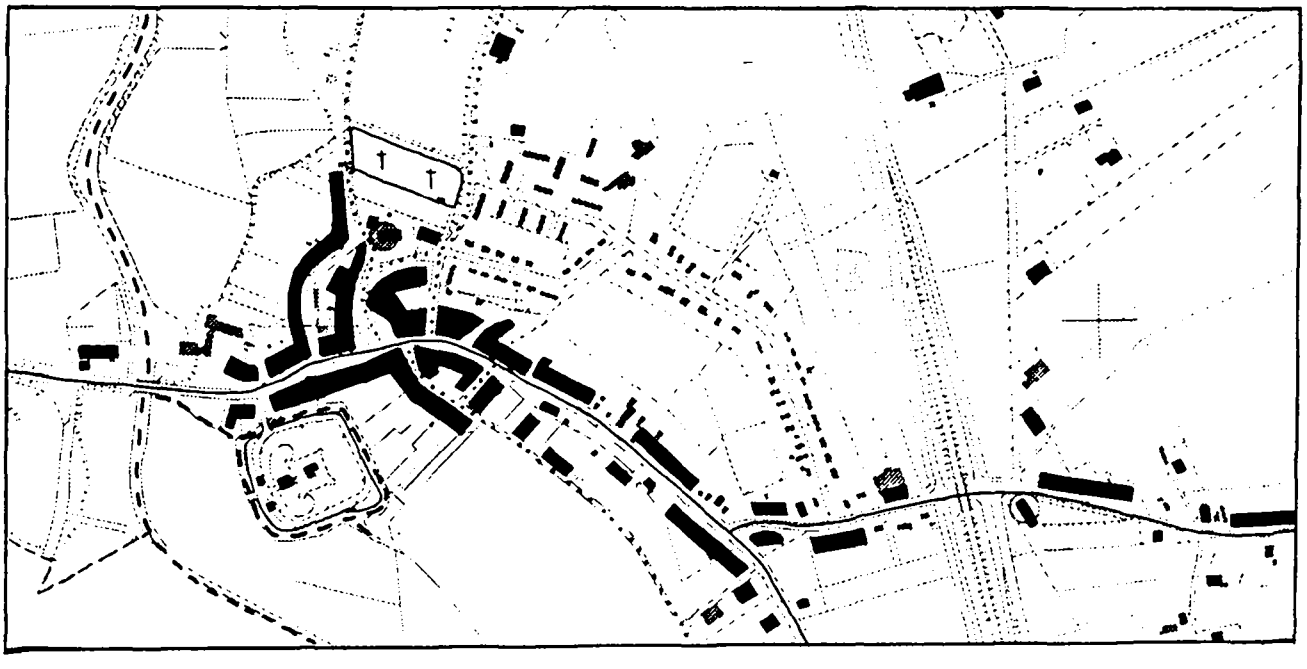

±1940

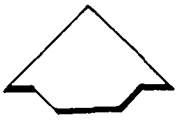

WEDDE

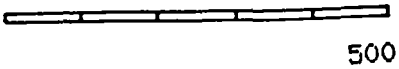

500 m

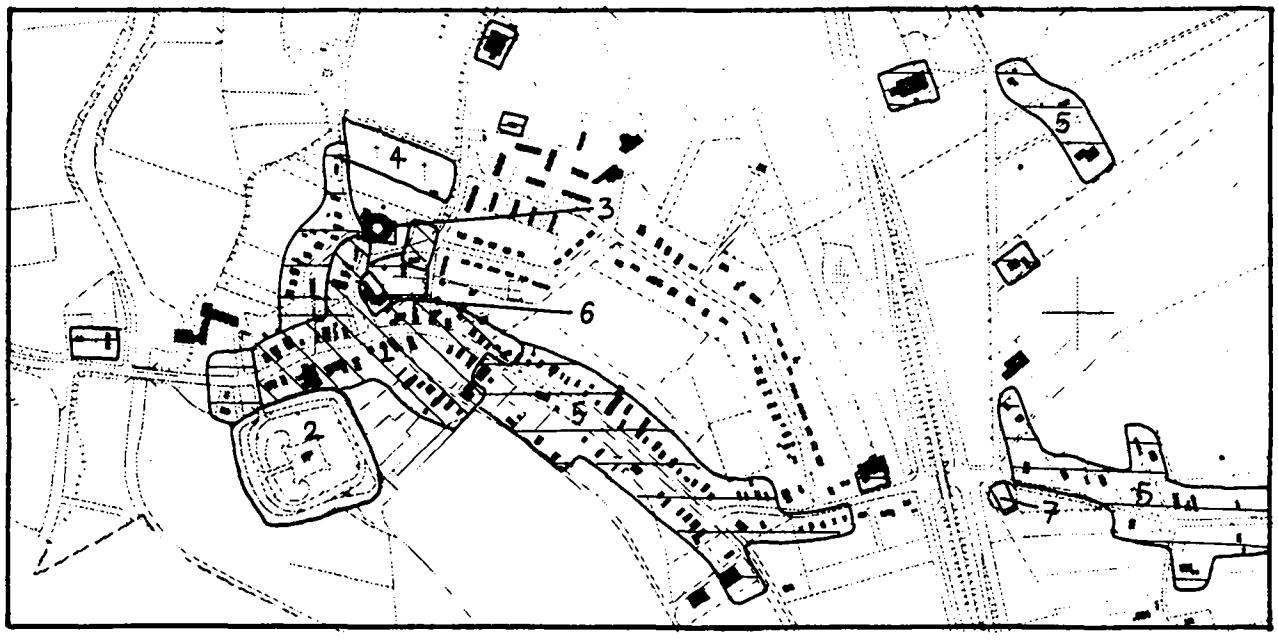

SITUATIE ±1940

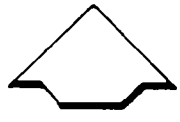

WEDDE

LEGENDA

1. Bebouwing kern 1850
2. Burcht
3. N.H. kerk
4. N.H. kerkhof
5. Bebouwing 1850-1940
6. Voormalig gemeentehuis
7. N.H. kerk Wedderheide

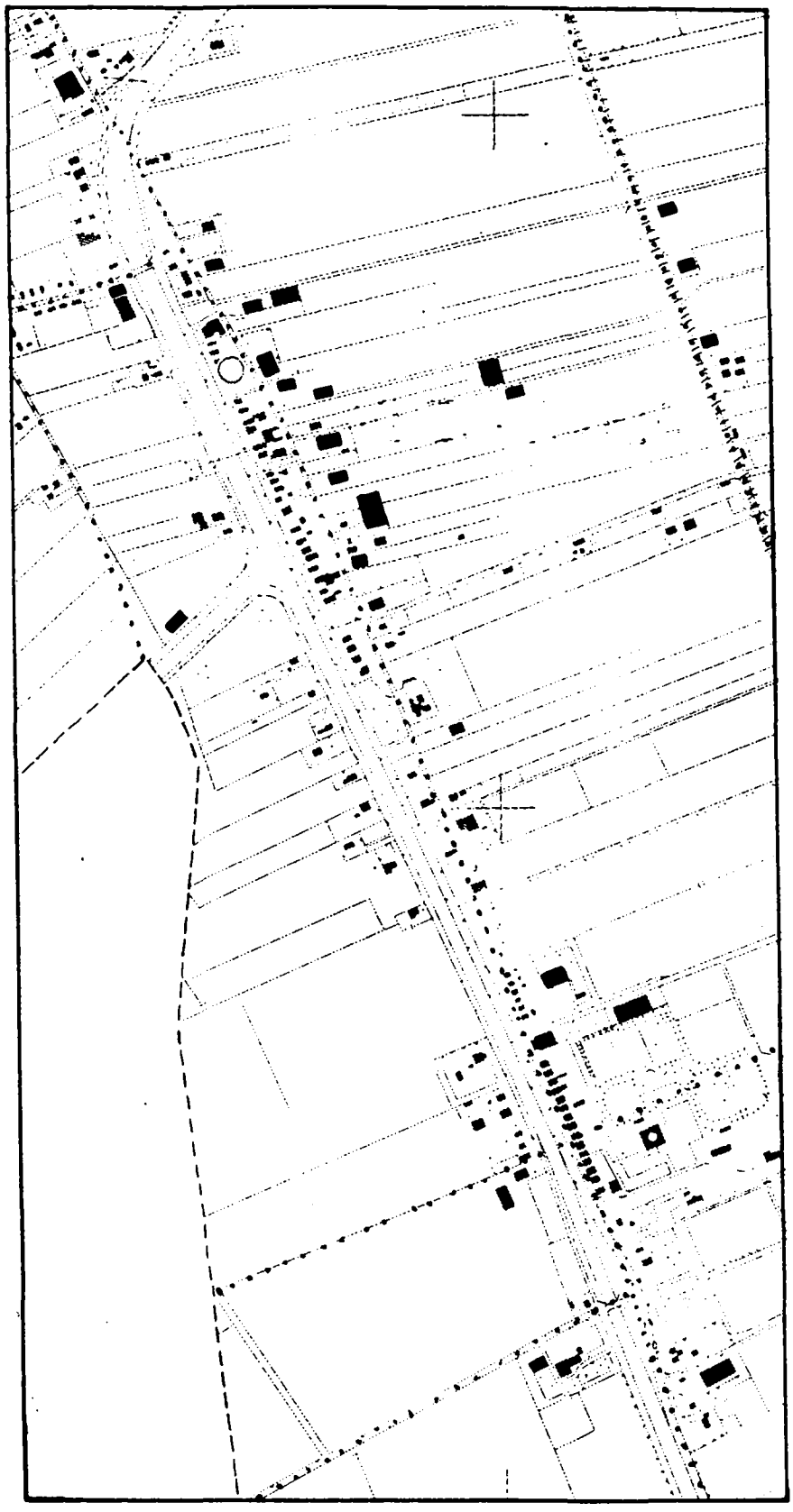

±1900

bebouwing

waterweg

verharde landweg

VEELERVEEN

500 m

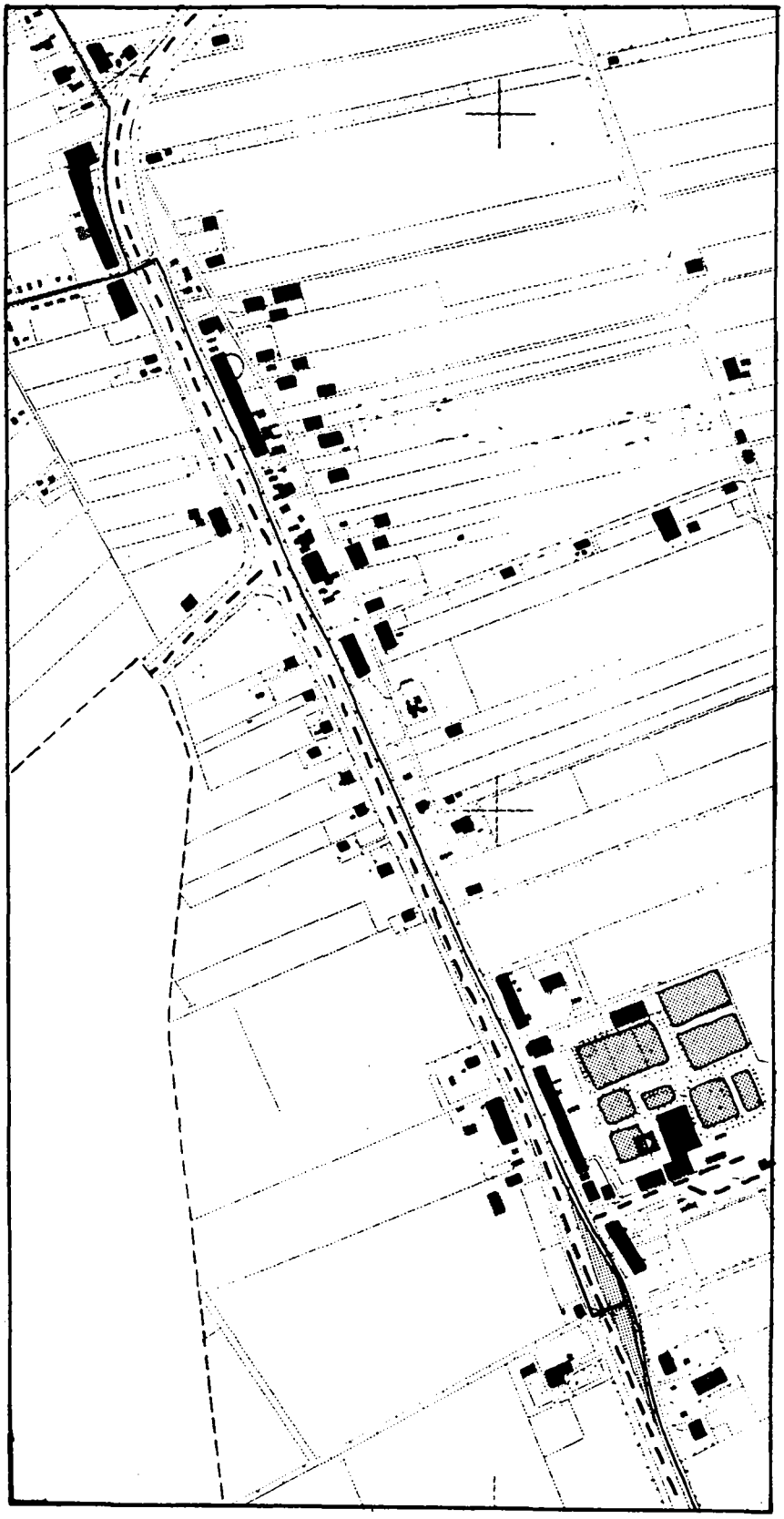

±1940

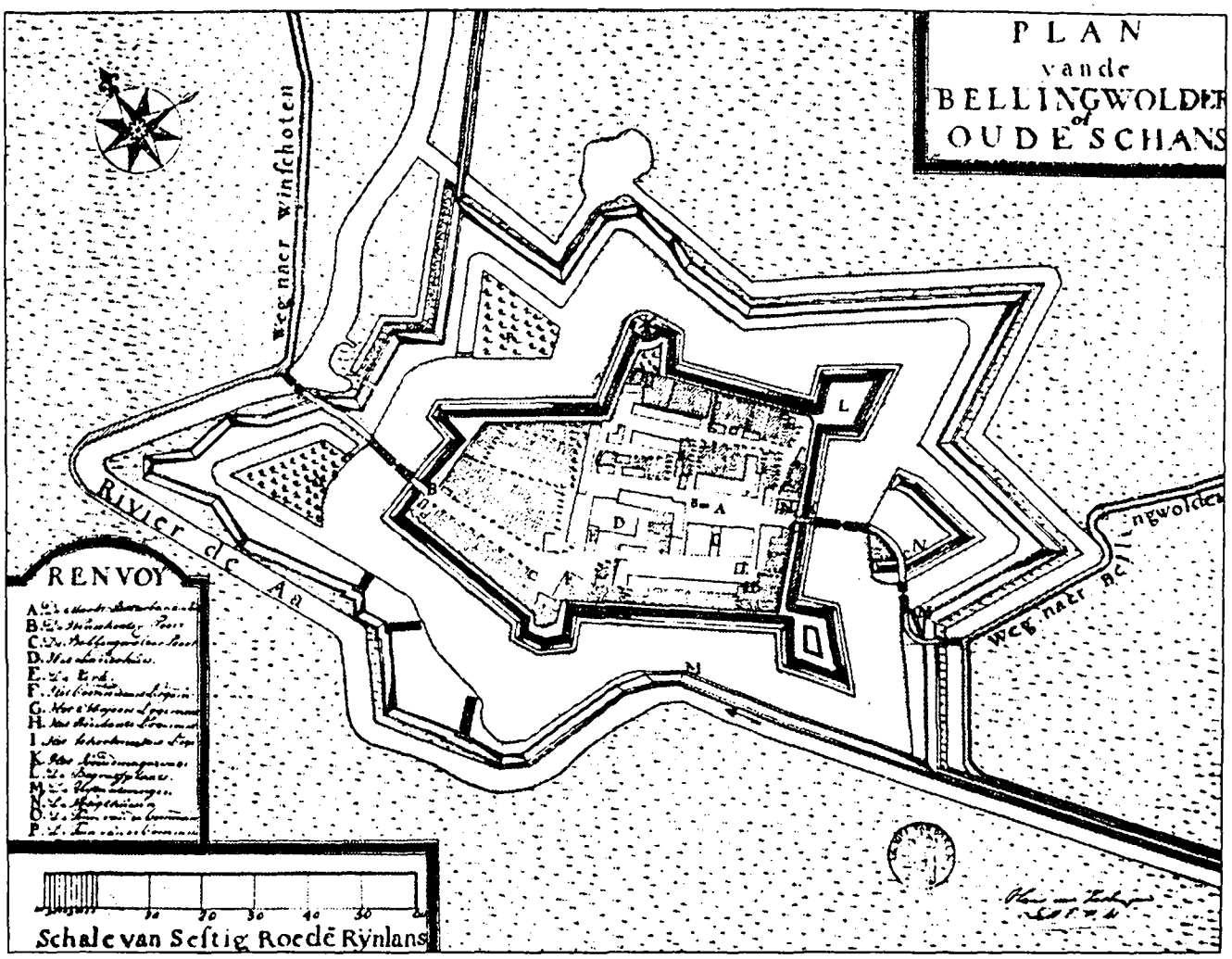

H. Waslander, Plan van de Bellingwolder of Oudeschans, 1763 (A.R.A. B-32).

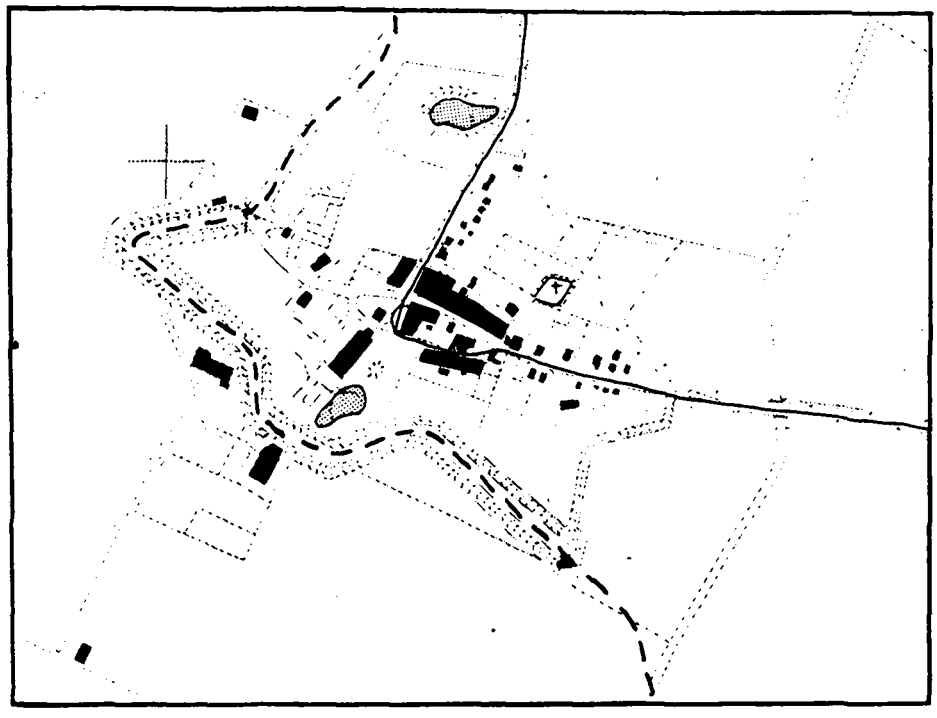

±1850

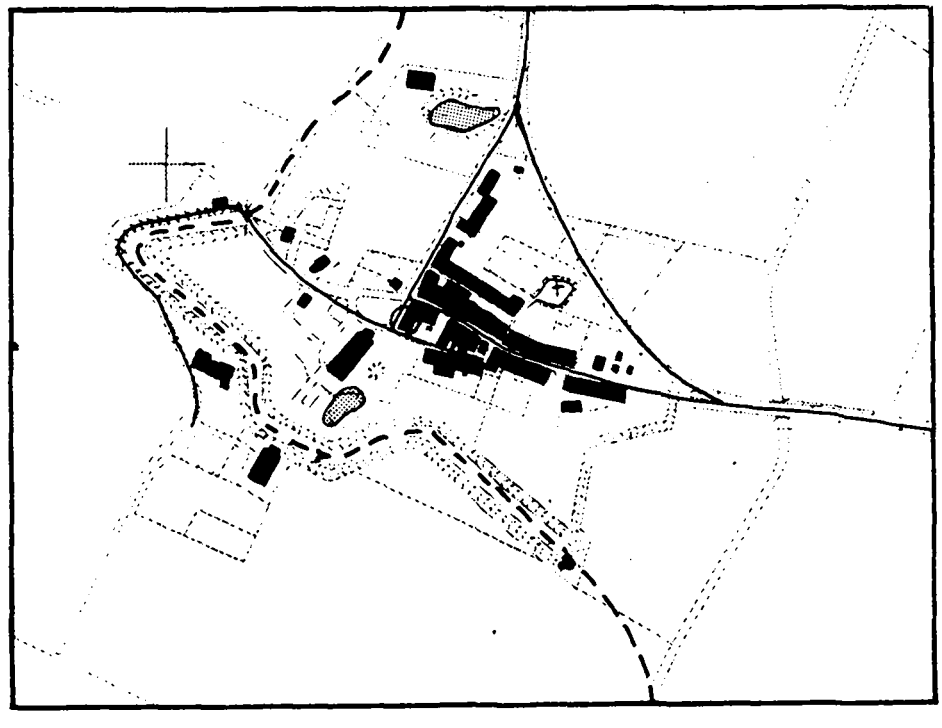

±1940

bebouwing

waterweg

verharde landweg

OUDE SCHANS

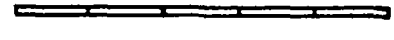

5.3 Verspreide bebouwing

De gehuchten in de gemeente Bellingwedde zijn in twee categorieën te verdelen. De ene groep wordt gevormd door nederzettingen die ontstaan zijn langs de verharde weg, op een kruising van een weg of een waterloop of op een splitsing van waterwegen. Dit zijn o.a. Klein Ulsda, De Bult, Rhederbrug, Westeind en Winschoterhoogebrug.
De andere groep bestaat uit ontginningsnederzettingen. Hierbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen de oudere gehuchten die in de tweede helft van de 19e eeuw zijn ontstaan, zoals de Morige en De Lethe die bestaan uit een groep veenarbeiderswoningen langs onverharde lanen, en jongere gehuchten zoals Rhederveld die vaak planmatiger aangelegd zijn.
Lutjeloo en de Morige zijn al bij Blijham besproken, Wedderheide bij Wedde.

In de omgeving van Oudeschans liggen vier gehuchten die tot de eerste groep behoren : Den Ham, Klein Ulsda, De Bult en Koudehoek.
Den Ham bestaat uit een zevental Oldambster boerderijen (invent.nrs. 239-242). Vanwege de hoge waterstanden in dit gebied zijn ze op een hoogte gebouwd. Tussen de boerderijen liggen een paar arbeiderswoningen van het krimpjestype.
Klein Ulsda ligt tussen de Westerwoldse A en de Hamdijk. Langs de verbindingsweg liggen arbeiderswoningen van het symmetrische en het krimpjestype. Sommige liggen aan een laan die evenwijdig aan de verbindingsweg loopt. De panden zijn losstaand en liggen haaks op of evenwijdig aan de weg. Aan het water, bij de brug heeft een pannenfabriek gelegen.
Ten zuidwesten van Klein Ulsda, daar waar het Winschoterdiep overgaat in de Westerwoldse A, ligt **De Bult**. Sinds 1630 ligt hier een sluis, het Bultsterverlaat. Aan de oostzijde hiervan staan twee boerderijen (één ervan is vernieuwd) en een sluiswachtershuis.
De hoek van de Bultsterweg met de Hamdijk heet **Koudehoek**. Dit gehucht bestaat uit een serie Oldambster boerderijen die schuin op of evenwijdig aan de weg zijn gesitueerd.

De gehuchten ten oosten van het lint Bellingwolde-Vriescheloo hebben een geheel ander karakter dan die bij Oudeschans. Deze nederzettingen zijn ontstaan ten tijde van de veenafgravingen.
Ten noordoosten van Bellingwolde en het B.L. Tijdenskanaal ligt **De Lethe**. Het is een gebied waar langs noordwest-zuidoost lopende lanen veel kleine keuterboerderijen liggen. De boerderijen zijn van het krimpjestype en meestal evenwijdig aan de laan gesitueerd.
Ten zuiden van De Lethe, op de kruising van de Rhederweg en met het B.L. Tijdenskanaal ligt **Rhederbrug**. Het

gehucht is ontstaan rondom de gelijknamige brug. Zowel langs de weg als langs het diep heeft zich bebouwing gevormd. Langs het kanaal staan moderne Oldambster boerderijen uit de jaren '20 en langs de Rhederweg staan arbeiderswoningen van het krimpjestype, burgerwoningen en winkels. Alle bebouwing staat haaks op de weg of het water. Nabij de kruising staat de Rhederwegschool uit 1902.

Rhederveld ligt ten zuidoosten van Rhederbrug. Evenwijdig aan de grens met Duitsland loopt een weg met een bijzondere beplanting die bestaat uit hulst, rhododendrons, berken etc. (zie Vlagtwedde). Aan deze weg, de J. Buiskoolweg, liggen ca. tien ontginningsboerderijen uit de jaren '30 (invent.nr. 144).
Langs de weg van Wedde naar Blijham ligt **Wedderveer** dat in het noorden aan de Morige grenst. Wedderveer is een gehucht met de kenmerken van een wegdorp. Langs de hoofdweg die al slingerend de zandrug volgt, liggen met name aan de westzijde boerderijen en woningen. De boerderijen zijn van het Oldambster type, de woonhuizen van het krimpjestype en burgerwoningen uit de jaren '30 (invent.nr. 175). Daar waar de Westerwoldse A zich vertakt en dicht bij de hoofdweg komt, concentreert zich de bebouwing. Ook de oostzijde is tegenwoordig bebouwd. Hier ligt een onderbouw van een spinnekopmolen uit 1937, aan de westzijde hebben twee hotel-restaurants gestaan (allebei afgebrand en vervangen door woningbouw). Op de kruising van de hoofdweg met de weg naar de Wedderbergen is in de jaren '20 een natuurbad aangelegd (verdwenen).

Ten westen van de lijn Wedde-Wedderveer-Blijham liggen een vijftal gehuchten.
Hoorn/Hoornderveen en **Tjabbesstreek** zijn ontginningsgebieden met keuterboerderijen. De panden zijn ven het krimpjestype en liggen verspreid langs verharde wegen en zandlanen.
Ten noorden van Tjabbesstreek, langs de Turfweg, ligt **Westeind**. Dit gehucht heeft eveneens een wegdorpstructuur. Langs de weg liggen Oldambster boerderijen en daartussen enkele arbeiderswoningen.

Op de kruising van de weg Winschoten-Blijham en de Pekel A ligt **Winschoterhoogebrug**. De bebouwing bestaat uit enkele boerderijen, een paar burgerwoningen en de steenfabriek "Oost-Groningen"(1928, nu timmerfabriek en champignonkwekerij). In april 1945 is de oude Winschoterbrug opgeblazen en de omliggende bebouwing grotendeels verwoest.

6 Inventarisatie stedebouw en bouwkunst

De inventarisatie van stedebouw en bouwkunst heeft als doel inzicht te krijgen in de stedebouwkundige ontwikkelingen die binnen de gemeente hebben plaatsgevonden en in wat er aan waardevolle structuren, complexen en objecten bewaard is gebleven.
De inventarisatie bestaat uit een stedebouwkundig veldonderzoek en een inventarisatie van de bouwkunst.

6.1 Stedebouwkundig veldonderzoek

Door middel van een stedebouwkundig veldonderzoek worden de globale bevindingen over de ontwikkelingen binnen de verschillende kernen in de gemeente geverifieerd. Wanneer er in een nederzetting in de periode 1850-1940 een noemenswaardige ruimtelijke ontwikkeling heeft plaatsgevonden wordt deze op basis van een stedebouwkundige typologie in kaart gebracht. De stedebouwkundige typologie kent een hoofdindeling naar oorspronkelijke functie en ruimtelijke opbouw. Ze onderscheidt de volgende gebieden:

1 stedelijk ingerichte gebieden
1.1 algemeen (functie: gemengd of wonen)
1.2 stedelijke villagebieden

2 niet-stedelijk ingerichte gebieden
2.1 algemeen (functie: gemengd of wonen)
2.2 tuinwijkachtige ontwikkelingen (functie: wonen)
2.3 villagebieden (functie: wonen)

3 gebieden zonder woonfunctie
3.1 industriegebieden (functie: industrie/bedrijvigheid/handel/verkeer)
3.2 groene gebieden (functie: openluchtrecreatie, begraafplaatsen etc.)

andere aanduidingen:
-lineaire ontwikkelingen (functie: gemengd of wonen)
-bestaande kern voor 1850
-gereconstrueerd gebied
-hoofdinfrastructuur

In de gemeente Bellingwedde liggen geen dorpen waar vermeldenswaardige uitbreidingen plaats hebben gevonden. Er was slechts sprake van verdichting langs het in 1850 al aanwezige stratenpatroon en/of uitbreiding langs bestaande (doorgaande) wegen. Om deze reden is een stedebouwkundige typologie achterwege gelaten.

6.2 Gebieden met bijzondere (stedebouwkundige) waarden

Op basis van de locale inventarisatie en het stedebouwkundig veldonderzoek kan worden besloten een bepaald gebied als 'bijzonder' aan te duiden. Een dergelijke waardering heeft als doel enig onderscheid aan te brengen in de aard en kwaliteit van de grote hoeveelheid bebouwd oppervlak in de periode 1850-1940. Om zo'n gebied aan te kunnen duiden zijn de volgende criteria ontwikkeld :

1. intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit
2. bijzondere historische betekenis
3. stedebouwkundige betekenis in ruimere omvang
4. gaafheid (van de onder 1 t/m 3 genoemde kwaliteiten)
5. zeldzaamheid (van de onder 1 t/m 3 genoemde kwaliteiten).

In de gemeente Bellingwedde zijn twee gebieden met bijzondere waarden aangeduid. Het eerste is het lint Veelerveen inclusief de bebouwing langs de Verbindingsweg. Het tweede omvat het wegdorp Bellingwolde.

Gebied 1 : Veelerveen

Veelerveen is een jong ontginningsdorp ten zuiden van Vriescheloo. Het is pas na 1900 ontstaan. Voor de eeuwwisseling is er wel sprake van enige bebouwing. Deze is dan gesitueerd langs de Oude Veendijk die van Vriescheloo naar Stobben aan de weg Vlagtwedde-Bourtange loopt. De bebouwing bestaat uit enkele boerderijen en woningen van het krimpjes-type. Het huidige Veelerveen is ontstaan na de aanleg van het B.L. Tijdenskanaal (1911-1917) waarin het Mussel-A-kanaal en het Ruiten-A-kanaal zich ter hoogte van Veelerveen verenigen. Het B.L. Tijdenskanaal en het Ruiten-A-kanaal lopen voor een groot deel parallel aan de Oude Veendijk. Ten zuiden van Vriescheloo maakt het B.L. Tijdenskanaal een bocht naar het noordoosten om vervolgens evenwijdig aan het lint Vriescheloo-Bellingwolde te lopen.

Tussen 1917 en 1940 is het grootste deel van de huidige bebouwing van Veelerveen, dat voornamelijk aan de oostzijde van het water is gelegen, gerealiseerd. Deze bestaat hoofdzakelijk uit vrij- staande arbeiders-en burgerwoningen uit de jaren '20 en '30.
De bebouwing langs het kanaal staat haaks op het water, de bebouwing aan de oostzijde van de Oude Veendijk (nu Scheidingsweg geheten) ligt evenwijdig aan de kavelrichting. In het noorden, in de bocht van het kanaal, is in 1916 een molen neergezet. Langs de oostzijde van het diep verrijst in 1922 een Hervormde kapel. In het zuiden, vlakbij de Spetsebrug en nabij de gemeentegrens, staat de aardappelmeelfabriek

"Westerwolde". De fabriek waarvan er nog een gedeelte momenteel staat ligt iets achteruit. Ervoor zijn een serie arbeiderswoningen van het "moderne" krimpjes-type en een directeurswoning neergezet.

Ten oosten van en parallel aan de Oude Veendijk ligt de Nieuwe Veendijk. Langs deze dijk liggen enkele ontginningsboerderijen uit de jaren '30. De Nieuwe Veendijk wordt met het oostelijk gelegen Rhederveld verbonden door de Verbindingsweg. Nabij de kruising met de Nieuwe Veendijk is aan deze weg in de jaren '20 een kleine wijk met veenarbeiderswoningen aangelegd. De wijk wordt gevormd door twee evenwijdig aan elkaar lopende straten waarvan de ene de Verbindingsweg en de andere de Essenlaan is. Aan deze twee wegen en een deel van de Nieuwe Veendijk zijn arbeiderswoningen gelegen. De vorm ervan is nogal bijzonder: de woningen hebben een lengte van ca. 3 meter en een breedte van ca. 7 meter en een zadeldak waarvan de goot op 1 meter boven het maaiveld ligt. De huizen hebben ieder een stuk grond en staan, twee aan twee, haaks op de weg.

De ruimtelijke structuur van dit gebied met bijzondere waarden is nog geheel intact. De bebouwing is redelijk gaaf: hier en daar zijn panden verbouwd en/of gerenoveerd. Het ontstaan en de ruimtelijke structuur van Veelerveen geeft een indruk van de ontginningen en de ontwikkeling van oostelijk Westerwolde in de jaren 1910-1940. Veelerveen is een nederzetting van deze historisch-ruimtelijke ontwikkeling.

Gebied 2 : Bellingwolde

Het dorp Bellingwolde ligt ten oosten van Winschoten en zuiden van Nieuweschans. Het is in de 11e eeuw op een pleistocene stuwwal ontstaan. Ten westen van deze dekzandrug ligt klei, aangevoerd door de oostelijke Dollardboezem, ten oosten ervan ligt veen. De hoofdstructuur van het dorp wordt gevormd door de hoofdweg die de stuwwal licht slingerend volgt en waar aan weerszijden bebouwing gelegen is. Bellingwolde wordt daarom als een wegdorp gekarakteriseerd. De nederzetting heeft een agrarische oorsprong die in de bebouwingsvormen tot uitdrukking komt.

Hoewel de nederzettingsstructuur van ver voor 1850 dateert, en Bellingwolde daarom niet in aanmerking zou komen voor een aanduiding als gebied met bijzondere waarden, is de lintbebouwing van zo'n bijzondere architectuur-historische waarde en betekenis dat toch tot een dergelijke aanduiding is overgegaan. De bebouwing langs de Hoofdweg dateert hoofdzakelijk van na 1850. Uitzondering hierop zijn de Nederlands Hervormde kerk uit de 15e eeuw met een vrijstaande toren uit 1729 en het 17e-eeuwse Westerwoldse Rechthuis.

In de tweede helft van de 19e eeuw wordt, o.a. als gevolg van het stijgen van de graanprijzen, de tegenstelling tussen boer en arbeider groter. Eén van de consequenties hiervan is dat de arbeider zelfstandig gaat wonen. Aan de oostzijde van het hoofdlint ontstaan dwars op de Hoofdweg langs onverharde lanen dunne linten van arbeiderswoningen. Een ander gevolg van de verscherpte tegenstelling tussen boer en arbeider is dat de woongedeelten van de boerderijen steeds luxueuzer worden uitgevoerd. In sommige gevallen heeft dit geresulteerd in al dan niet vrijstaande, kasteelachtige villa's.

Het gebied met bijzondere waarden omvat beide soorten bebouwing. Allereerst omvat het, de gehele Hoofdweg. De weg, die een lichte slingering vertoont, is geplaveid met klinkers en aan beide kanten met hoge bomen beplant. Aan weerszijden van de weg ligt bebouwing. Deze bestaat uit grote boerderijen en meer kleinschalige panden zoals burgerwoningen, winkels en agrarische nevenbedrijven. De boerderijen zijn evenwijdig aan de kavelrichting en meestal schuin op de weg geöriënteerd. Ook liggen ze vaak op een afstand van 20 tot 40 meter achteruit. De ruimte tussen boerderij en Hoofdweg wordt dan opgevuld door een siertuin. Deze siertuinen zijn rond 1870 meestal in Engelse landschapsstijl aangelegd. Omstreeks 1890 ontstaan vrijere vormen en volgt een meer romantische aanleg. De stijl waarin de boerderijen en renteniershuizen zijn opgetrokken is neo-classicistisch of eclecticistisch. Rond 1890 verzelfstandigt het voorhuis zich meer en meer en wordt in neo-renaissancistische art-nouveau en later zakelijk expressionistische trant gebouwd.

De tussenliggende, kleinschalige bebouwing ligt dicht op de weg en is er haaks op gericht. Een zelfde soort bebouwing komt langs uitvalswegen zoals de Rhederweg en de Blijhamsterweg voor. Aan de lanen aan de oostzijde liggen, zoals reeds gezegd, vele arbeiderswoningen. Dit zijn vaak woonhuizen van het krimpjestype met een groot schuurgedeelte en een behoorlijk stuk grond. Op deze manier kon in het eigen voedsel worden voorzien. De arbeidershuizen zijn of evenwijdig of haaks ten opzichte van de weg gesitueerd en liggen op ruime afstand van elkaar.

In het hoofdlint bevindt zich bovendien nog een aantal andere gebouwen zoals het hotel "de Twee Karspelen" (ca.1880), het gemeentehuis uit 1915, een nieuwe pastorie (in 1913 herbouwd), de Westerschool uit 1925 en tenslotte Veldkamps Meul'n" die in 1855 in het noorden van het dorp is gebouwd.

Een deel van de bebouwing, met name veel kleinschalige panden, is verbouwd, gerenoveerd en vervangen. Toch

heeft Bellingwolde het authentieke wegdorpkarakter behouden doordat de beplanting en veel boerderijen en herenhuizen (wat het exterieur betreft) nog in oorspronkelijke staat verkeren.

Criteria voor aanduiding van gebieden met bijzondere waarden

Criteria :	Gebied 1	2
I. Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals :		
1. kwaliteit van het ruimtelijk concept		
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/ voorzieningen		+
3. betekenis vanwege architectonische/ architectuur-historische kwaliteiten		+
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifiek functionele ontwikkeling.	+	
II. Bijzondere historische betekenis, zoals :		
1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling	+	+
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken		
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering).		
III. Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals :		
1. betekenis als onderdeel van een groter geheel		
2. Betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving	+	+
3. Betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel.	+	+
IV. Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	+/-	+
V. Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	+	+

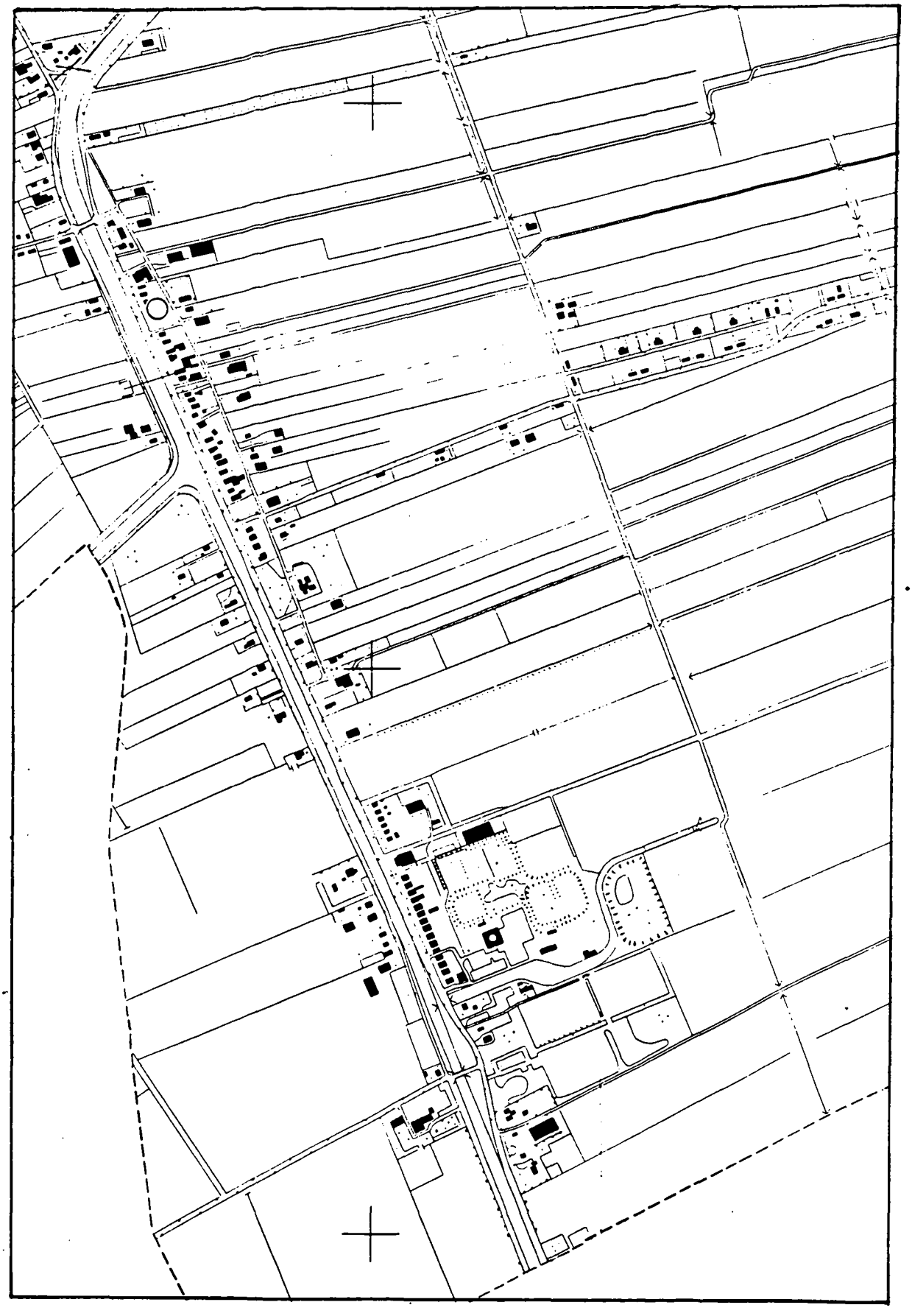

BELLINGWEDDE

BIJZONDER GEBIED 1

VEELERVEEN

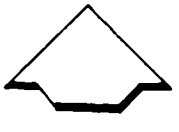

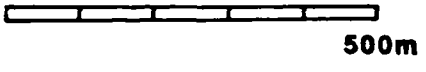

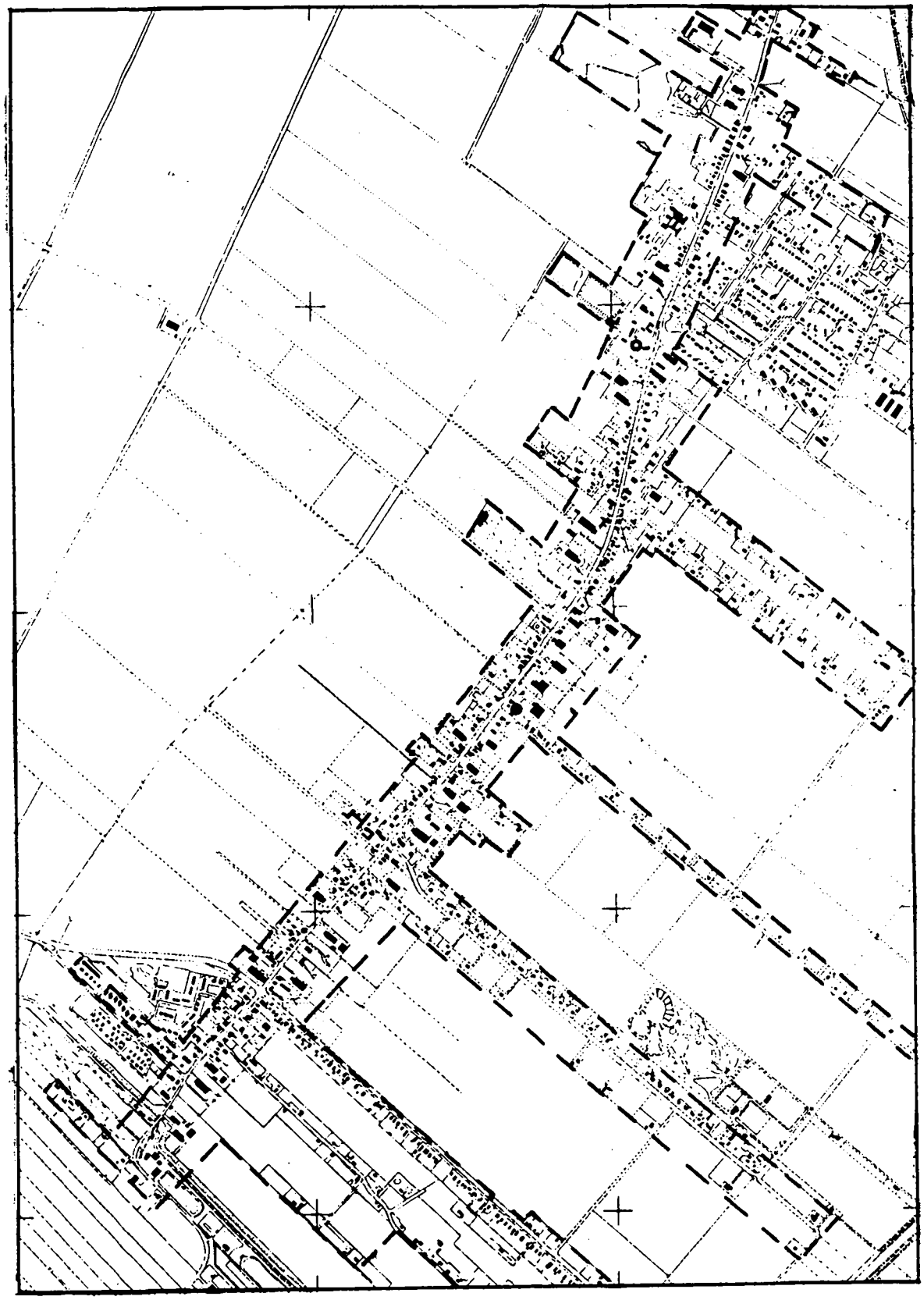

BELLINGWEDDE

BIJZONDER GEBIED 2 :

BELLINGWOLDE

1 km

6.3 Inventarisatie van de bouwkunst

De inventarisatie van de bouwkunst heeft als doel de (meest) kenmerkende objecten en complexen voor de ruimtelijke, functionele en architectuur-historische ontwikkelingen in de periode 1850-1940 vast te leggen. Essentieel voor de inventarisatie is dat ze `breed' wordt uitgevoerd. Omdat er in de periode 1850-1940 erg veel gebouwd is heeft de Rijksdienst voor Monumentenzorg als uitgangspunt geformuleerd dat er bij de selectie van objecten/complexen sprake moet zijn van een "herkenbare mate van representativiteit voor de cultuurhistorische ontwikkelingen van de betreffende bouwperiode in de ruimste zin van het woord".

Om het wat overzichtelijker te maken is voor de inventarisatie in de provincie Groningen een onderscheid gemaakt tussen twee categorieën objecten/complexen:

1 die objecten/complexen die een sociaal, economisch of cultuur-historisch belang vertegenwoordigen. Binnen deze categorie vallen objecten/complexen als fabrieken, scholen, kerken, bruggen, boerderijen etc.

2 die objecten die een representatief beeld geven van de **woon**bebouwing in de verschillende gemeenten.

Daarnaast kan er bij beide categorieën sprake zijn van een extra, de architectonische kwaliteit betreffende, waardering.

Als algemene regel bij de selectie van deze twee categorieën bouwwerken geldt dat ze **gaaf** moeten zijn. Dat wil zeggen, er mogen aan het bouwwerk geen ingrepen hebben plaatsgevonden die het in zijn grondvorm hebben aangetast. (Gaaf betekent dus niet per se: goed onderhouden.) Er zijn natuurlijk uitzonderingen op de regel. Het gaat dan om voorbeelden van objecten/complexen die zeer schaars zijn in de provincie als geheel of in de gemeenten afzonderlijk. Bij dergelijke voorbeelden wordt het criterium gaafheid vervangen door dat van schaarsheid/zeldzaamheid.

Voor het herinrichtingsgebied Oost-Groningen is in de periode 1981-1990 door de heren E. Degenhart-Drenth en E. Stanhuis een inventarisatie van de bebouwing uitgevoerd. De resultaten hiervan zijn verschenen in het vijf delen tellende rapport "Registratie cultuurhistorisch waardevolle objecten". Het M.I.P.-Groningen heeft deze gegevens overgenomen en voorzover nodig gewijzigd en aangevuld.

Literatuur

- Afdeling Bellingwolde Groninger Maatschappij van Landbouw, Bellingwolde vroeger en nu, Groningen 1979.

- Boer, J., Dorpen in Groningen, PPD Groningen, 1987.

- Boer Sap, S. de., Spoorwegen in Groningen, Groningen 1987.

- Botanie, cultuurhistorie, fysische geografie en ornithologie, Oldambt, PPD Groningen, 1984.

- Hartman, T., Nieuweschans, Oudeschans, Bellingwolde, Groningen, zonder jaartal.

- Hartsema, D. en Mollema, W., Met de boderijders naar Groningen, Bedum 1987.

- Hiskes, J.W., Westerwolde, 's-Gravenhage 1984.

- Hofstee, E.W., Groningen van grasland naar bouwland 1750-1930, Wageningen 1985.

- Klomp, R.G., De Eerste Groninger Tramway Maatschappij, Stadskanaal 1980.

- Kruiter-Steenhuis, F. e.a., Bellingwolde in oude ansichten, Zaltbommel 1981.

- Kultuurhistorie en Fysische Geografie Westerwolde, PPD Groningen 1982.

- Provinciale Almanak van Groningen, 1985.

- Schroor, M., De landelijke lijn. Kavelpatronen en lineaire elementen in het groninger landschap, cultuurhistorisch bekeken, PPD Groningen, 1985.

- Snijders, F., Fysische geografie van de provincie Groningen, PPD Groningen, 1985.

Kaarten

- Kuyper, J., Gemeente-atlas van de provincie Groningen, Leeuwarden 1867, Hugo Suringcar ed., 1:75.000.

- Kater Tz., J., Kaart van alle bevaarbare vaarten en kanalen in de provincie Groningen, ca. 1850, 1:100.000.

- Topografische kaart, 1853, 1:50.000.

- Topografische kaart, 1902, 1:25.000.

- Topografische kaart, 1932, 1:25.000.